

DÖ FÖR DANMARK

BERÄTTELSEN OM DEN PATRIOTISKA OFFERDÖDEN I DANSK OFFENTLIG DEBATT OCH POPULÄRKULTUR, 1940-2012

■ ANDREAS MARKLUND

Den 29 juni 1944 blev åtta danska motståndsmän ur den jylländska Hvidstensgruppen avrättade av en tysk exekutionspatrull i Ryvangen utanför Köpenhamn. Dagen därpå kunde man i samtliga danska dagstidningar läsa en så kallad tvångsartikel som "fra officiell Tysk Side" meddelade: "Otte sabotører dødsdømt og henrettet".¹ I den underjordiska motståndspressen överskuggades händelsen av den stora och blodiga "folkestrejk" som vid samma tid utbröt i huvudstaden, men vissa motståndstidningar lyckades ändå skapa spaltutrymme åt "de otte patrioter". Till exempel publicerade *De frie danske* en känsloladdad nekrolog över gruppleadaren Marius Fiil och hans familj, av vilka både sonen och svärsonen ingick bland de avrättade. Dödsrunan drog paralleller till legendariska hjältefigurer som Nils Ebbesen och Göingehövdingen, och framhävde de band som i dödsögonblicket hade skapats mellan de avrättade motståndskämparna och nationen: "For disse Navne, som vi måske tror at befri os fra Berøring med, er i Sandhed vore nærmeste, det er Brødre og Søstre, der havde Styrke og Trofasthed til at sætte sig ud over Følelsens Snæverhed. De er Nationens Martyrer."²

Hvidstensgruppens döda var långt ifrån ensamma om att utropas till martyrer i ockupationstidens danska medier. Andra döda landsmän som hyllades i motståndspressen var diktarprästen Kaj Munk och överste Svend Paludan-Müller, men även nazisympatisörerna hade sina martyrer. Cirka 2 000 danskar stupade som SS-frivilliga på östfronten, och deras dödsrunor var ofta utformade som tributer till den patriotiska offerdöden. Den nazistiska jultidningen *Jul i Norden* beskrev dem exempelvis som "unge idealister, som en Nation ikke kan undvære, om den vil holde sig ung og frisk, de er så at sige Nationens salt."³ En mindre kontroversiell grupp martyrer – som under kriget hyllades av såväl nazister och

1 Se till exempel förstasidan av *Politiken*, 30/6 1944: "Otte Sabotører dødsdømt og henrettet".

2 *De frie Danske*, Nr 10 1944: "En folkelig skikkelse, et historisk eksempel på Jyllands sejhed under fremmedherredømmet".

3 *Jul i Norden*, december 1944: "Tapre danske Frivillige, som faldt i Kampen mot Bolchevismen, til ærefuldt Minde". Bovrup: D.N.S.A.P.s Forlag, s. 30.

motståndsfolk som regering och myndigheter – var de tretton soldater som hade stupat i samband med den tyska invasionen av Danmark.

Många av dessa martyrer är numera förträngda ur det kollektiva minnet, och danskarna på östfronten betraktas idag som landsförrädare snarare än unga idealister. Motståndsrörelsens *faldne* har dock aldrig helt försvunnit från det offentliga rummet. Liksom i många andra delar av Europa blev de hyllade i tiden närmast efter kriget med olika former av minnesplatser och monument, där politiker och anhöriga höll känsloladdade tal och lade ned kransar i nationens namn.⁴ I våra dagar har berättelser om ockupationstidens "faldne frihedskæmper" närmast blivit en stapelvara, både i populärkulturen och den bredare danska samhällsdebatten. Ett exempel är den omtalade succéfilmen *Hvidsten Gruppen* (2012), där martyriets centrala narrativa betydelse framgår redan av undertiteln – *Nogle må dø for at andre kan leve*.⁵ Filmen slutar med avrättningen i Ryvangen, efter att "de otte" har sjungit den välkända psalmen *Altid Frejdig når du går* (1867) med betoning på orden "Kæmp for alt, hvad du har kært, dø om så det gælder" – en strof som under kriget hade varit flitigt nyttjad i såväl motståndsrörelsens som de danska nazisternas medier.

Filmen om Hvidstensgruppen har följts upp med flera nya böcker om den danska motståndsrörelsen. En av de mer uppmärksammade våren 2012 var *De sidste timer*: en samling avskedsbrev och tillhörande kortbiografier över mer än hundra avrättade motståndskämpar, inklusive "de otte" från Hvidstensgruppen. Boken var intressant nog en nyutgåva av ett verk som ursprungligen hade utkommit 1945, omedelbart efter andra världskrigets slut. Att dess tema var döden och det nationella martyriet betonades både i medierna och i det nyskrivna förordet av landets tidigare försvarsminister Søren Gade (2004-10). Exempelvis framhävde den sistnämnde boken som en hyllning till dem "som ofrede deres liv, længe før vi blev født, for at der stadig den dag i dag er et land, som hedder Danmark."⁶

Syftet med denna artikel är att skärskåda berättelsen om den patriotiska offerdöden och dess betydelse för skapandet av nationella identiteter i Danmark. Då ämnet är laddat bör det redan nu fastslås att fenomenet ingalunda är unikt för det danska fallet, tvärtom – många som forskat i nationalismens historia har slagits av dess besatthet vid död, våld och lidande.⁷ Åtminstone i den västliga kultursfären har villigheten att dö och lida för sitt land länge haft en särstatus bland patriotiskt berömliga handlingar. Ja, i själva verket är berättelsen om den patrio-

4 Claus Bryld & Anette Warring: *Besættelsestiden som kollektiv erindring. Historie- og traditionsforvaltning af krig og besættelse 1945-1997*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag 1998, s. 260ff.

5 Filmen blev en stor publikframgång och sågs av mer än 600 000 danskar på bara några veckor. Se <http://www.b.dk/kultur/600.000-har-set-hvidsten-film> (30/8 2012.)

6 *De sidste timer. Afskedsbreve fra frihedskæmperne 1943-1945. Forord af Søren Gade*. Köpenhamn: Kristeligt Dagblads & Frihedsmuseets Venners Forlag 2012, s. 5.

7 Se till exempel Michael Billig: *Banal Nationalism*. London: Sage Publications 1995, s. 1ff.

tiska offerdöden – *pro patria mori* – väsentligt äldre än nationalismen som sådan. Den har rötter i antikens grekiska stadsstater och började sammanflätas med kristendomen under korsfarartiden, då kyrkan utlovade syndernas förlåtelse åt korstågens deltagare och gjorde korsfarardöden till ett kristet martyrium.⁸ Såväl *patria*-begrepp som martyrkult övertogs med tiden av de europeiska furstestaterna, och i nordisk statspropaganda blev berättelsen om den patriotiska offerdöden – för Gud, kung och fädernesland – ett viktigt tema under den tidigmoderna periodens stormaktsuppgörelser.⁹

I samband med 1800-talets nationalistiska genombrott började hyllningarna av "fallna patrioter" att kopplas ihop med berättelserna om *folk* och *nation*. Den amerikanske historikern George Mosse har visat hur de soldater som stupade i 1800-talets krig fick en status som "helgon och martyrer" i ett slags världslig eller civil religion där nationalstaten stod i centrum. Med utgångspunkt i den mytologiserade soldatdöden – som Mosse kallar *the Myth of the War Experience* – renderades nationalstaten en andlig dimension och kunde föreställas som ett förbund mellan döda och levande.¹⁰ Kulmen av de fallna som nationens martyrer nådde sin kulmen under åren efter första världskriget, då berättelsen om den patriotiska offerdöden iscensattes offentligt genom mängder av ceremonier, monument och krigskyrkogårdar.¹¹

Andra världskrigets slut har ofta framhållits som en vattendelare i sammanhanget, åtminstone vad gäller europeiska förhållanden. Enligt Mosse var det inte längre möjligt att använda soldatdöden som nationalmytologiskt fokus efter 1945, eftersom kriget och militären hade förlorat sin heroiska lyster efter *Holocaust* och de amerikanska atombomberna över Japan.¹² Den danska historikern Ulf Hedetoft menar således att efterkrigstidens nationella ritualer och ceremonier blev föremål för en omfattande avmilitarisering, till fördel för manifestationer som i stället tog utgångspunkt i vardagens banala nationalism.¹³

Synen på andra världskriget som brytpunkt för den militaristiska nationalismen har kritiserats av andra historiker, bland andra britten John Hutchin-

8 Ernst Kantorowicz: "Pro Patria Mori in Medieval Political Thought", *The American Historical Review* 56 1951, s. 472ff.

9 Andreas Marklund: "The Manly Sacrifice. Martial Manliness and Patriotic Martyrdom in Nordic Propaganda during the Great Northern War, 1700-21". *Gender and History* 25:1 2013.

10 George Mosse: *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*. Oxford: Oxford University Press 1993 (1991), s. 7. För ett danskt perspektiv på det tidiga 1800-talet, se Thomas Lyngby: *Den sentimentale patriotisme. Slaget på Reden og H.C. Knudsens patriotiske handlinger*. Köpenhamn: Museum Tusculanum 2001, s. 81ff.

11 Till exempel Jay Winter: *Sites of Memory, Sites of Mourning. The Great War in European Cultural History*. Cambridge: Cambridge University Press 2000 (1995), s. 223ff.

12 Mosse, s. 222f.

13 Ulf Hedetoft: "Nationalism as Civil Religion and Rituals of Belonging before and after the Global Turn", i Margit Warburg & Brian Arly Jacobsen: *Holy Nations and Global Identities. Civil Religion, Nationalism and Globalisation*. Leiden: Brill 2009, s. 262.

son. Mosse var enligt Hutchinson alltför fokuserad på situationen i det besegrade Tyskland, därför missade han de heroiserande och delvis militaristiska inslag som levde vidare i krigsminneskulturen på andra platser i Europa.¹⁴ Förvisso ledde andra världskriget i många länder till en kompromettering av det politiska etablissemangen, men det hindrade inte utvecklingen av en krigets mytologi som istället hyllade *nationen* och befolkningen för dess patriotiska uppoffringar och hjältemod.¹⁵ Exempel på detta är den gaulistiska *Résistance*-myten i Frankrike och den brittiska mytologiseringen av *the Blitz*.¹⁶ Även Danmark kan anföras till denna grupp av länder. I sin omfattande studie av den danska krigsminneskultur som tog form efter andra världskrigets slut påpekar historikerna Claus Bryld och Anette Warring att det dominerande konstnärliga uttrycket var jämförelsevis "heroiserende og nationalt højstemt".¹⁷

I denna undersökning vill jag undersöka hur berättelsen om den patriotiska offerdöden har använts i Danmark från andra världskriget fram till våra egna dagar. Fokus vilar på det som på engelska kallas *public discourse*, det offentliga samtalet, i detta sammanhang definierat som en bred och medieburn samhälls- diskussion, avläsbar i såväl statsretorik och politisk debatt som populärpress och biofilmer. Angreppssättet är kulturhistoriskt och jag undersöker hur bärande ord och begrepp som *faldne*, *martyrer* och *offer* har använts till att bygga upp meningsskapande narrativa sammanhang som jag i analysen kallar *berättelser*.

Slutligen bör det påpekas att ämnet som sådant oundvikligen kommer att föra mig in i den laddade danska debatten om ockupationstiden och dess efterliv som kollektivt minne.¹⁸ Emellertid är det inte ockupationstiden i sig som står i fokus, utan martyriets betydelse för den danska identitetsformeringen.

DÖDEN OCH NATIONEN I FORSKNINGEN

Den internationella forskningen om nationella identiteter visar att det föreligger ett nära samband mellan död i krig och framväxten av det nationella, oavsett om man studerar de institutionella eller mera känslomässiga dimensionerna av

14 John Hutchinson: "Warfare, Remembrance and National Identity", i Athena S Leoussi & Stephen Grosby: *Nationalism and Ethnosymbolism. History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*. Edinburgh: Edinburgh University Press 2007, s. 44.

15 Ibid., s. 50f.

16 Den franska mytbildningen omkring andra världskriget undersöks grundligt och auktoritativt i Henry Rousso: *Le Syndrome de Vichy de 1944 à Nos Jours*. Paris: Seuil 1990 (1987). För det brittiska fallet, se exempelvis Angus Calder: *The Myth of the Blitz*. London: Pimlico 1992.

17 Bryld och Warring: *Besættelsestiden*, s. 263

18 För en uppdaterad redogörelse för debatten och dess huvudpositioner, se Uffe Østergård: "Swords, shields or collaborators? Danish historians and the Debate over the German Occupation of Denmark", i Henrik Stenius, Mirja Österberg & Johan Östling, *Nordic Narratives of the Second World War. National Historiographies Revisited*. Lund: Nordic Academic Press 2011.

processen.¹⁹ I sin berömda *Imagined Communities* brottas socialantropologen Benedict Anderson med frågan om hur nationalismen under de senaste 200 åren har kunnat förmå "so many millions of people" att inte bara döda utan även låta sig dödas för nationen.²⁰ Hans förklaring är att nationalismen har övertagit vissa grundläggande existentiella och meningsskapande funktioner från de gamla världsreligionerna. Liksom exempelvis kristendomen och islam har den en förmåga att ge mening åt tillfälliga skeenden genom att förläna dem ett högre ändamål – "to turn chance into destiny."²¹ En viktig del av detta är just förklarandet av döden, och här finner Anderson en väsentlig del av nationalstatens attraktionskraft som "föreställd gemenskap".

Berättelser om döden och dödbringande konflikter har således utvecklats till bärande beståndsdelar i nationalstatens mytologi.²² Hutchinson talar i sammanhanget om "institutionaliserade minnen av krig".²³ Med hänvisning till den prominenta nationalismforskaren Anthony D Smith framhäver han kriget som en av "the major contributors to the stock of collective myths and memories".²⁴ Genom hyllningar av soldater som offrat sig i krig har det skapats föreställningar om nationen som en allomfattande moralisk gemenskap som överskrider alla sociala och politiska klyftor. De amerikanska forskarna Carolyn Marvin och David W Ingle är inne på samma linje i sin uppmärksammade men kontroversiella *Blood Sacrifice and the Nation*. Soldatens död i krig utgör ingenting mindre än nationsbildningens innersta drivkraft, om vi ska tro Marvin och Ingle.²⁵ Nationen hålls samman genom patriotiska ritualer som hyllar "the sacrificed body of the citizen", därför menar de också att nationen kan definieras som "the shared memory of blood sacrifice, periodically renewed."²⁶

Flera forskare har kritiserat Marvins och Ingles studie som ensidig och aningen spekulativ, bland andra nämnda Hutchinson.²⁷ Inte desto mindre ger undersökningen ett intressant perspektiv på hur berättelser om död och förfädernas uppoffringar har kunnat användas integrativt i statssanktionerade ritualer till att

---

19 Till exempel Björn Hettne, Sverker Sörlin & Uffe Østergård: *Den globala nationalismen. Nationalistatens historia och framtid. Andra upplagan*. Stockholm: SNS Förlag 2006 (1998), s. 172-183.

20 Benedict Anderson: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised Edition*. London: Verso 2006 (1991), s. 7.

21 Ibid., s. 12. Se även Lyngby: *Patriotisme*, s. 104f.

22 När jag i analysen använder mig av begreppen *myter* och *mytologi* har detta naturligtvis ingenting med falskt eller sant att göra. Myten ses istället som ett övergripande narrativt och kosmologiskt ramverk omhandlande nationens ursprung, framtid och innersta beskaffenhet.

23 Hutchinson: *Warfare*, s. 46.

24 Ibid., s. 47.

25 Carolyn Marvin & David W Ingle: *Blood Sacrifice and the Nation. Totem Rituals and the American Flag*. Cambridge: Cambridge University Press 1999, s.1.

26 Ibid., s. 4.

27 Hutchinson: *Warfare*, s. 45f.

sammanfläta medborgarna i föreställda gemenskaper. I en artikel om nationalismen som "civil religion" beskriver Ulf Hedetoft hur de nya nationella ritualerna under 1800-talet ofta tog utgångspunkt i kristendomens symbolspråk, inte minst berättelsen om den allsmäktiga fadern som offrar sin son för mänsklighetens fromma. I den nationalmytologiska versionen var det emellertid staten som trädde in i rollen som fadern (Gud), medan medborgarna föreställdes som de ofervilliga sönerna.²⁸

Men hur har detta tagit sig ut i Danmark? Hedetoft skriver i en annan artikel att landet i modern tid har präglats av en "mentality of defeat".²⁹ Efter de stora militära nederlagen 1814 och 1864 utkristalliserades en säregen nationell mytologi där kriget och det militära i allt väsentligt kom att stå för något odanskt, i första hand relaterat till Tyskland och sydgränsen. Det nationella identitetsskapandet har istället kretsat omkring föreställningar om danskheten som fredlig och moraliskt överlägsen – en självbild som på ett mer eller mindre systematiskt sätt har kontrasterats mot det "krigiska" tyska grannlandet.³⁰ I sammanhanget bör det påpekas att Hedetofts artikel är från början av 1990-talet, några kritiska år innan "den aktivistiske udenrigspolitik", men den pekar ändå på ett viktigt spår i forskningen om dansk nationell identitet.³¹ Flera undersökningar framhäver fredlighet och nationell konsensusanda som centrala för den danska självbildningen, ofta kombinerade med en självförhärlikande "litenhet" i förhållande till Tyskland och andra stormakter.³² Ett viktigt identitetsskapande fokus har i sammanhanget varit enväldets fall och *Grundlovens* antagande (1848-49): ett maktskifte som till skillnad från i många andra länder kunde genomföras utan revolution eller blodsspillan.³³ Och vid *Grundlovsdage* och andra nationella manifestationer är det inte ovanligt med hänvisningar till NFS Grundtvigs *Langt Højere Bjerger/Danmarks trøst* (1820) där kriget beskrivs som en löjlig stormaktslek, medan danskheten kopplas till det stilla och jordnära: "Vi er ikke skabte til højhed og blæst, ved jorden at blive, det tjener os bedst".

---

28 Hedetoft: *Nationalism*, 2009, s. 254f.

29 Ulf Hedetoft: "Mentalities of War in three EC Countries." *Journal of Peace Research* 1993, s. 291f.

30 Ibid., s. 292.

31 Mer om den aktivistiska utrikespolitiken och dess identitetsskapande betydelse längre fram i artikeln.

32 Historikern Uffe Østergård beskriver "humble assertiveness" som ett kärnelement i den moderna danskheten. Se Uffe Østergård: *Peasants and Danes. Danish National Identity and Political Culture*. Århus: Centre for Cultural Research, 1990, s. 19. Se även Inge Adriansen: *Nationale symboler i Det danske Rige 1830-2000. Bind II: Fra undersætter til nation*. Köpenhamn: Museum Tusculanum 2003, s.296-308.

33 Visserligen blev det inbördeskrig i Slesvig-Holstein, men själva maktskiftet i huvudstaden var fredligt och oblodigt. I minneskulturen omkring *Grundlovsdagen* har detta utvecklats till en berättelse om "en særlig dansk konsensustradition". Se Anette Warring: *Historie, magt og identitet. Grundlovsfejringer gennem 150 år*. Århus: Århus Universitetsforlag 2004, s. 228.

I denna undersökning hoppas jag kunna visa att krig och i synnerhet dödsfall i krig i perioder också har utgjort ett fokus för den nationella identitetsformeringen i Danmark. Grundtvig skrev även krigsförhärlikande visor och som flera tidigare historiker betonat har krigsminneskulturen omkring andra världskriget fått en framträdande position i det danska offentliga rummet.³⁴ En viktig fråga för undersökningen blir således hur berättelsen om den patriotiska offerdöden har samspelat med ett identitetsskapande som istället framhäver fredlighet, konsensusanda och vilja till kompromisser.

KAMPEN OM DE FALLNA UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET

Berättelsen om den patriotiska offerdöden florerade i Danmark under de mörka åren 1940-45, och det var inte bara väpnade ytterlighetsgrupper som förhärlikade det nationella martyriet. Det ädla och föredömliga i att *dø for fædrelandet* framhävdes även i bredare sammanhang som radiosändningar, sångböcker, officiella minnesceremonier och nationella dagstidningar.

En nyckelfras när berättelsen tillämpades i praktiken var att det aktuella dödsfallet inte hade varit "forgæves". Ett martyrium skapades genom att någons bortgång begåvades med ett högre ändamål. Detta i sin tur byggdes upp genom referenser till religionen, historien och olika former av nationella värderingar, ofta kopplade till den danska flaggan.³⁵ Paralleller till tidigare danska krig var vanliga, i synnerhet de slesvig-holsteinska under 1800-talet. Ett exempel är minnesceremonierna över de danska soldater som stupade den 9 april 1940 när Danmark angreps av Nazityskland. Flera dagstidningar och veckotidningar som *Billedbladet* hade långa reportage om de känsloladdade ceremonierna, med bilder av flaggparader och flagginsvepta kistor. Talen till de döda återgavs i citat- eller referatform, ofta med ett framhävande av det centrala ordet *offer*. Till exempel kunde man på förstasidan av *Politiken* läsa att de döda soldaterna fick med sig "en inderlig Tak for det Offer, de bragte Fædrelandet".³⁶ *Berlingske Tidende* citerade delar av den predikan som sockenprästen i Kliplev – där flera av soldaterna hade stupat – hade hållit vid en av begravningsceremonierna. Gravtalet tog utgångspunkt i Nya Testamentets 1 Pet 4:19 om att de som lider "efter Guds vilja" skall överlåta sina själar åt "den trofaste Skaparen". Som avslutning användes en strof ur Grundtvigs *Det var en sommermorgen* (1850) – ett citat som blev återgivet i sin helhet i tidningen:

34 Se inte minst Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, men även Inge Adriansen: *Erindringssteder i Danmark. Monumenter, Mindesmærker og Mødesteder*. Köpenhamn: Museum Tusculanums Forlag 2010, s. 123-137.

35 Se även Andreas Marklund: "Under the Danish Cross. Flagging Danishness in the years around World War II." *Scandinavian Journal of History* pp. 38:1 2013, s. 89-110.

36 *Politiken*, 12/4 1940: "Mindehøjtideligheder for de faldne danske Soldater".

Guds Fred med vore Døde i
 Danmarks Rosengård,
 Guds Fred med dem, der bløde
 af dybe Hjertesaar.
 Vor Kærlighed med alle,
 de store og de små,
 som vilde stå og falde
 med Løven askegrå.³⁷

Sången som de högstämda orden stammade från var inte någon egentlig psalm, utan en krigsvisa som Grundtvig hade skrivit kort efter slaget vid Isted Hede – en blodig drabbning vars många fallna hade hedrats genom uppförandet av den så kallade *Istedløven* i Flensborg 1858-62.³⁸ När visan citerades 1940 kunde "Løven askegrå" sannolikt förstås som en hänvisning till detta minnesmonument, även om texten var äldre än skulpturen och ursprungligen anspelade på lejonen i det danska riksvapnet. Men oavsett hur *løven* tolkades i samtiden så framhävde gravtalet en tydlig linje mellan förfädernas offer i Danmarks namn och de soldater som hade stupat vid den tyska invasionen.

Såväl gränsstriderna som det aktuella gravtalet ägde rum i *Sønderjylland*, vilket också var den del av Danmark som hade bevittnat flest krig och oroligheter under 1800-talets nationsbyggande. Detta betonades i dramatiska ordalag när prästen i Kiplev höll sin likpredikan: "Denne Landsdel har gennem mange Aarhundreder drukket Blod af Mennesker, der kæmpede for deres Land".³⁹ Prästen formulerade ett positivt samband mellan det blod som hade spillts på de sydjylländska jordarna och kärleken till den danska nationen. Ja, *Sønderjyllands* våldssamma historia hade gjort "Landet dyrbarere for os", och de tretton fallna den 9 april var nu en del av ett större martyrpanteon som bidrog till att hålla nationen samman: "Også disse Mænds Blod er med til at knytte vore Hjerter til denne Landsdel."⁴⁰

Talet blev alltså återgivet i *Berlingske Tidende*, men ett sådant uttryckligt fokus på blod och blodsspillan var relativt ovanligt i de bredare medierna medan kriget ännu pågick. I motståndsgruppernas och de danska nazisternas publikationer var det däremot vanligt förekommande. I synnerhet de sistnämnda formulerade sig i ett språk som gjorde äkta danskhet till en fråga om att offra blod och liv för nationens fromma. Såväl 1800-talets krigshjältar som "de tretton" kom till användning i dessa identitetsskapande berättelser. En av ledargestalterna i nazistpartiet DNSAP, advokaten Holger Bryld, uttalade sig i nazitidningen *Fædre-*

37 *Berlingske Tidende*, 12/4 1940: "Seks faldne danske Soldater bisat".

38 Adriansen: *Erindringssteder*, s. 346ff.

39 *Berlingske Tidende*, 12/4 1940.

40 Ibid.

landet om behovet av att uppföra ett "ærestempel" för "heltene fra 9. April" på den plats "der blev vædet med vore pligttro Brødres Blod".⁴¹ Monumentet skulle vara av samma dignitet som dem "vore helte" från Dybbøl och Isted Hede hade fått, och Bryld drömde om att ungdomen här skulle lära sig "om Pligten mod Fædrelandet, om Offervilje och Heltemod."⁴²

Döden och lidandet under 1800-talets krig genomsyrade även den nationella danska sångskatten. Många av landets så kallade *fædrelandssange* stammade från tiden kring de slesvig-holsteinska krigen, och de ombesjög en dansk nationell identitet som uttrycktes genom död och uppoffringar på slagfältet.⁴³ Sångerna fick ånyo en starkt patriotisk laddning under ockupationstiden, då stora delar av befolkningen deltog i så kallade allsångsmöten där man visade sitt nationella – och antityska – sinne genom att sjunga och demonstrera sin respekt för Dannebrogen.⁴⁴ Periodens mest utbredda allsångsbok, *Dansk Folkesangbog – Udsendt paa Kong Christian Den Tiendes 70 Aars Fødselsdag 26. September 1940*, innehåller flera sånger som hyllar döden för fäderneslandet. En handfull exempel är de omförmälda *Guds Fred med vore Døde* och *Altid Frejdig når du går* samt *Slummer sødt i Slesvigs jord* (1850) – som innehåller de ofta citerade orden: "Skøn er Døden, som I fik, ingen skønnere der findes".⁴⁵ Många av dessa, inklusive den sistnämnda, sjöngs in på grammofoon av den ytterst populära tenorsångaren Aksel Schiøtz, som under andra världskriget fick en status som "Danmarks stemme".⁴⁶

Överhuvudtaget var respekten för omkomna landsmän en viktig del av det offentliga samtalet i andra världskrigets Danmark. När kung Christian X höll sitt första radiosända nyårstal till nationen, den 1 januari 1941, var döden för fäderneslandet ett framhävt tema:

I denne stund går mine tanker til dem, som i det forløbne år haver mistet deres kære, som satte deres liv til i fædrelandets tjeneste [min kursivering], der være sig til lands som til vands. I dyb ærbødighed ærer jeg deres minde, og den indsats disse mænd have gjort vil til fjerne tider minde om at de ofrede deres liv som fædrelandets værdige sønner.⁴⁷

41 *Fædrelandet*, 17/11 1940: "Heltene fra 9. april må have et værdigt Minde-Kapel, hvor dansk Ungdom sætter Æresvagt".

42 Ibid.

43 För en genomgång av *fædrelandssangene* ur ett identitetshistoriskt perspektiv, se Adrian- sen: *Symboler*, s. 59-98.

44 Palle Roslyng Jensen: *Danskerne og besættelsen. Holdninger og og meninger 1939-1945*. Köpenhamn: Gads Forlag 2007, s. 116ff.

45 *Dansk Folkesangbog – Udsendt paa Kong Christian Den Tiendes 70 Aars Fødselsdag 26. September 1940*. Odense: Flensted's Forlag 1940, s. 81f.

46 Till exempel Roslyng Jensen: *Danskerne*, s. 115.

47 Talet kan höras online på <http://www.dr.dk/bonanza/radio/serie/begivenheder/kongelige.htm?AssetId=58655>. (30/6 2012). Det blev också citerat på framsidan av de stora danska

Kungens minnesord omfattade såväl de tretton omkomna danska soldaterna som de sjömän som hade gått förlorade i konvojer och liknande ute på de krigshärjade världshaven. Och nyårstalet var ingalunda den enda markeringen av offentlig respekt för dessa krigets offer, utan det organiserades mängder av minnesceremonier och särskilda gudstjänster som ofta uppmärksammades i landets medier.⁴⁸

Vilka konsekvenser hade detta för den nationella gemenskapen och identitetsformeringen i Danmark? Jo, för det första gjorde kopplingen till *fædrelandet* – detta ålderdomliga uttryck för nationen och det nationella – att det våldsamma slut som dessa människor hade mött i någon mån kunde förklaras eller i varje fall göras meningsfullt. Vi erinrar oss Benedict Anderssons tes: att en väsentlig del av nationalismens dragningskraft ligger i dess förmåga att förvandla tillfälligheter till meningsfulla skeenden, styrda av ett högre ändamål. Dödsfallen hade alltså inte varit "forgæves". Detta meningsskapande bör ha varit särdeles viktigt i förhållande till "de tretton", med tanke på stridernas traumatiska utfall – den danska kapitulationen. Berättelsen om den föredömliga döden för fäderneslandet gjorde det möjligt att dra fram något positivt även ur ett militärt nederlag, i kraft av soldaternas moraliska exempel.

Minst lika viktigt som förklarandet av döden var dock att döden i sin tur gav mening åt nationen. De osjälviska offren "i fædrelandets tjeneste" visade vid denna kritiska tidpunkt i historien att det fortfarande existerade ett Danmark därute; ett Danmark som det var värt att leva, kämpa och i värsta fall dö för. Fokuseringen på de döda stärkte kontinuiteten och känslan av sammanhang i det danska nationella rummet. Döda och levande blev del av samma berättelse, förenade i kärleken till fäderneslandet. Det var en gemenskap med usträckning i både tid och rum, och den manade till respekt för gångna generationer, i synnerhet de som offrat sig för nationens högre goda.

I ockupationsårens officiella statspropaganda – till vilken man bland annat kan räkna de kungliga nyårstalen och de kraftigt censurerade dagstidningarna – var denna föreställda gemenskap nära kopplad till kraven om sammanhållning och ett värdigt uppförande, vilket i första hand handlade om att inte agera på ett sätt som irriterade ockupationsmakten. I det omförmålda radiotalet uppfordrade kungen sina lyssnare till "obetinget samdrægtighed", och påminde dem om att uppträda "fuld ud korrekt, under de forhold hvorunder vi befinder os". Efter kungen övertogs mikrofonen av inrikesminister Knud Kristensen, som inskärpte betydelsen av nationell sammanhållning och att danskarna inte började dela upp sig i "stridende Interessegupper og kunstigt adskilte Klasser." Bägge talen fick stor uppmärksamhet i den regeringstroga dagspressen, bland annat skrev *Jyllandsposten* en samlande kommentar som framhävde att "ægte Landsmands-

---

dagstidningarna, se till exempel *Politiken*, 2/1 1941: "Kongens alvorsfulde Tale i Radioen til alle Danske".

48 Se till exempel *Nationaltidende*, 2/1 1940: "Gribende Mindehøjtid for 61 danske Søfolk".

kab og Fædrelandssind" handlade om att inrätta sig efter helhetens krav.⁴⁹ Alltså: genom att åsidosätta sina egna känslor och behov för den överordnade nationella gemenskapen, tjänade man den sak som "fædrelandets værdige sønner" hade dött för. Detta var också ett slags offer för fäderneslandet – och det var i förmågan att stå samman och hålla huvudet kallt som det genuint danska stod att finna.

Men samlingsregeringens tolkning av offret för fäderneslandet stod långt ifrån oanfäktad. DNSAP försökte vinna gehör för sin mer militanta version när partiet den 17 november 1940 organiserade en nationell minneshögtidlighet för de tretton stupade soldaterna. I huvudstaden inleddes ceremonin i Forumgallerian där partiledaren Frits Clausen hedrade de fallna som nutidens vikingar och kritiserade regeringen – "Aprilforbryderne" – som nu "vil have Eneret på at hædre dem, de sendte i Døden den 9. april."⁵⁰ Därpå marscherade ett tåg på flera tusen nazistsympatisörer till *Den lille Hornblæser* vid Rådhuspladsen – ett minnesmonument relaterat till de slesvig-holsteinska krigen – där partiledningen lade ned tretton kransar och tackade "dem, som med deres Blod vidnede, om Troen på Danmarks Evighedsværldi."⁵¹ Manifestationen väckte känslor över hela landet, och i Köpenhamn och flera mindre städer bröt det ut gatuslagsmål mellan nazister och upprörda åskådare. *Politiken* beskrev manifestationen som "en Besudling af de Faldnes Minde"⁵² och enligt *Jyllandsposten* gjorde nazisterna en grov "Fejlbetømmelse af dansk Mentalitet" när de försökte göra partipolitik av "de unge danske Soldater, som den 9. April faldt for deres Fædreland".⁵³

Nazisterna hade också egna martyrer som på grund av ockupationen och den tyska censurpolitiken även fick utrymme i de officiella medierna. När den danske SS-officeren Christian von Schalburg stupade på östfronten publicerade samtliga danska dagstidningar ett telegram från Ritzau som meddelade att ledaren för *Frikorps Danmark* hade "fundet Heltedøden på Østfronten".⁵⁴ Telegrammet citerade även den högste tyske representanten i Danmark, diplomaten Cecil von Renthe-Fink, som fastslog att "navnet von Schalburg vil leve videre som symbol på de Nordiske Folks samhörighed."⁵⁵ Von Schalburg hedrades vid en minneshögtid i Köpenhamn som uppmärksammades i både radio och tidningar. Den danske utrikesministern fanns med bland deltagarna och han uttryckte regeringens respekt för den fallne: "I den danske regerings navn nedlægger jeg denne Krans på en tap-

---

49 *Jyllandsposten*, 3/1 1941: "Samling om Folkets store Problemer".

50 *Fædrelandet*, 18/11 1940: "Den nationale Minde-Appel i Forum blev en gribende Mindehøjtid for vore Faldne".

51 Ibid.

52 *Politiken*, 18/11 1940: "Provokationerne maa høre op".

53 *Jyllandsposten*, 19/11 1940: "Gade-spektakler og Folkestyre".

54 Till exempel förstasidan av *Politiken*, 6/6 1942: "von Schalburg er faldet i Rusland".

55 Ibid.

per Mands bære.”⁵⁶ Ett genomgående tema i de många åminnelsetalen var framhållandet av von Schalburg som ”glødende Patriot” – en man som med nazistledaren Clausens ord hade eftersträvat ”at gøre en virkelig indsats for sit danske Folk”.⁵⁷ Martyrtemat utbroderades i nazisternas egna medier, där von Schalburg och andra omkomna SS-frivilliga gjordes till symboler för en kraftfull och urgammal form av danskhed som låg latent hos befolkningens manliga segment: ”Den Ånd og det Mod, vore Drengene udviste, slumrer hos alle danske mænd, men den blev vækket hos disse unge”.⁵⁸

Motståndsrörelsens omkomna fick däremot ingen martyrstatus i de officiella medierna. Orsaken var delvis den tyska censuren, men frånvaron handlade också om att det politiska etablissemangen länge behandlade motståndsgrupperna som kriminella orosstiftare.⁵⁹ Detta betyder emellertid inte att de dödade motståndskämparna blev fullständigt ignorerade i medielandskapet. Avrättningar av ”sabotører” och andra ”forbrydere” kunde bland annat användas som nazistisk skrämselfpropaganda, vilket alltså blev fallet med den tidigare nämnda Hvidstensgruppen. Mordet på motståndssikonen Kaj Munk hamnade på framsidan av samtliga stora dagstidningar, men nyheten var placerad sida vid sida med mordet på en fiskhandlare i Slagelse – tillika medlem av ”det nationalsocialistiske Parti”. Texten om Munk i Ritzaus nyhetstelegram var sober och fåordig, utan associationer till vare sig motståndsrörelsen eller ockupationsmakten.⁶⁰

I de underjordiska motståndstidningarna, däremot, fick Munk närmast omedelbart en Kristusliknande martyrstatus. *Studenternes Efterretningstjeneste* publicerade en nekrolog med överskriften ”Kaj Munk – Om et Folk vil leve må nogen kunne dø”.⁶¹ Och i *De frie Danske* var större delen av januarinumret 1944 dedikerat åt mordet, bland annat innehöll det dikten ”Kaj Munk er dræbt” där sista orden lød: ”Blodet blev vort spor, men det skal frelse Danmarks dyre Jord.”⁶² Budskapet var att det spillda offerblodet skulle föranleda en intensifiering av motståndskampen och därigenom ”frelse” landet från tyskarna. Det våldsamma dödsfallet fick sålunda karaktären av ett ställföreträdande offer i biblisk bemärkelse – ett blodsoffer för hela nationens frälsning. Parallellerna till Kristus och offret på kor-

56 Mikkel Kirkebæk: *Schalburg – Den patriotiske landsforræder*. Köpenhamn: Gyldendal, 2008, s. 351ff.

57 *Fædrelandet*, 19/6 1942: ”Mindefesten for v. Schalburg blev ogsaa en Tak for den menige Frivilliges Indsats”.

58 *Jul i Norden*, december 1942: ”Paa Vagt for Danmark – Danske Drengene i det Germanske Vaabenfællesskab”. Bovrup: D.N.S.A.Ps Forlag, s. 8.

59 Till exempel Claus Bundgård Christensen, Joachim Lund, Niels Wium Olesen & Jakob Sørensen: *Danmark Besat. Krig og hverdag 1940-45*. Köpenhamn: Høst & Søn 2005, pp. 313ff.

60 ”Forfatteren, Pastor Kaj Munk, blev i Går opsøgt i sit hjem i Vedersø af fire Mandspersoner, der erklærede at være Myndighedspersoner, og at de havde til Opgave at anholde ham” Se till exempel *Politiken*, 5/1 1944: ”Kaj Munk myrdet”.

61 *Studenternes Efterretningstjeneste*, 17/1 1944, Meddelelse Nr. 114.

62 *De frie Danske*, januari 1944: ”Danmarks store søn – Kaj Munk”.

set var ofta explicita, vilket givetvis hjälptes av att den omkomne själv hade varit verksam som präst. Exempelvis publicerade *De frie Danske* en nyårspredikan av Munk från 1943, *Kristus og Danmark*, som med fokus på korset i de nordiska flaggorna manade till aktiv och skoningslös motståndskamp: "Før os, Kors i vort Flag, til at kæmpe på Linje med det lænkede Norge och det blødende Finland i Nordens Kamp mod den Ide, der er modsat alle vore".⁶³

Den kompromisslösa kampen för Danmarks befrielse var sensmoralen i berättelsen om Muncks martyrium. Genom att lovprisa hans patriotism och villighet att offra sig kunde motståndsmidierna göra hans död till ett föredöme: om danskarna i allmänhet vore mer som Munk skulle tyskarna snart vara utslängda ur landet. Även motståndsmän som dog med vapen i hand kunde användas som exempel på eftersträvensvärda hållningar. I en nekrolog över överste Svend Paludan-Møller – som omkom i en eldstrid med Gestapo – inflikade den ledande motståndstidningen *Frit Danmark* några allmänna rader om den patriotiska offerdöden:

Dagligt sætter danske Mænd Livet til i Kampen for Danmarks Frihed. Selv regner de det for en naturlig Sag, at modige Mænd gør deres Pligt, men vi ved, at Historien vil hædre dem med Navnet: Helte.⁶⁴

Historien skulle ge dem rätt och erkänna dem som hjältar, men för martyrer-na själva hade det bara handlat om en sak – plikten mot fäderneslandet. Berättelsen om den patriotiska offerdöden togs sålunda i bruk för att formulera och mana fram en militant och aktivistisk form av danskhet; en nationell identitet som krävde handling och en vilja till stora uppoffringar, även de som betalades med liv och blod.

Denna militanta syn på det nationella identitetsskapandet var intressant nog något som de kämpande motståndsgrupperna delade med sina fiender omkring DNSAP. Bägge sidor i konflikten fördömde samlingsregeringens passiva och konsensussökande linje som odansk och falsk, och dess användning av nationella symboler och berättelser – såsom kungahuset, flaggan och "de tretton fra den 9. april" – avfärdades som ett ytligt och cyniskt spel med befolkningens nationella känslor. I nazipressen blev den bredare danska patriotismen ofta förlöjligad med uttrycket "Knaphulsdanskere", efter de flaggformade märken med kungens monogram som många i landet bar på sina ytterkläder för att markera sin nationella inställning.⁶⁵ Liknande smädelser förekom i motståndspressen, till exempel tog

---

⁶³ Ibid.

⁶⁴ *Det illegale Frit Danmark*, Nr. 5 Augusti 1944: "En helts død". Köpenhamn: Gyldendal 1946, s. 389.

⁶⁵ Se till exempel *Nationalsocialisten*, 7/12 1940: "Uro indenfor Politiet": Häri konstateras bland annat att "Den lille Mand har bare at passe sin Alsang og sit Knaphulsflag – i modsat Fald er han en arg Landsforræder."

Frit Danmark avstånd från "alle sammenløbne, lunkne og statshovmodige, uden hensyn til, hvor nationale de er, naar det kun koster billige Ord".⁶⁶ För dessa grupper var den danska identiteten inte något som manifesterades genom "billige ord" eller flaggformade emblem. Nej, äkta patrioter visade sitt värde genom aktiv handling – och den handling som krävdes för att bevisa "et dansk sindelag" kom i stigande grad att baseras på våld och blodsoffer.

MARTYRKULT OCH ALIENERING

När den danska riksdagen återinvigdes efter ockupationen höll Christian X ett känsloladdat tal där han inledde med att citera den tidigare nämnda Grundtvigs-trofen: "Guds fred med vore døde, i Danmarks Rosengård."⁶⁷ Citatet är betecknande för stämningsläget i Danmark under den tidiga efterkrigstiden. De cirka 900 omkomna danska motståndskämparna hamnade i fokus för en offentlig martyrkult där både myndigheter och befolkning fick möjlighet att identifiera sig med motståndsrörelsen och dess självuppoffrande "frihedskamp". De östfrontsfrivilliga stämplades samtidigt som landsförrädare och trängdes ut i den kollektiva glömskan.⁶⁸

En kakafoni av starka och ofta motstridiga känslor genomsyrade det danska medielandskapet under sommaren och hösten 1945, liksom i många andra delar av det befriade Europa. Bilder, reportageserier och journalistiska kommentarer var sprudlande av glädje och tacksamhet till de allierade, men sida vid sida fanns häftiga yttringar av sorg, skam och hämndlystnad.⁶⁹ Majnumren av Danmarks största veckotidning *Billedbladet* har talande överskrifter som "Da Kongen atter kørte gennem København", "Landsforrædernes Regnskab", "I Fangelejrens Helvede" och "Solgt Landsmænds Liv for tyske Penge".⁷⁰ Under samma månad publicerade tidningen två dystra bildreportage om avrättningsplatsen i Ryvangen; en plats som enligt *Billedbladets* egen förutsägelse skulle bära vittne om "Fædrelandskærligheden og Troskabens Opopfrelse" i evärdlig tid.⁷¹ Den 29 maj 1945 öppnade tidningen med "En Sorgens Minde-Serie" om Hvidstensgruppens kärna, krögarfamiljen Fiil. Genom stämningsfulla bilder av livet på krogen byggde minnesartikeln upp en vemodigt heroiserande berättelse om stora offer och obefläckad danskhet: "Dansk var – og er – Hvidsten Kro, og dansk i Sind og Skind dens Beboere."⁷² Och med fokus inställt på den drabbade familjen bekräftades marty-

66 *Det illegale Frit Danmark*, Nr. 4 Juli 1943: "Folkets nationale Front", s. 61.

67 Bryld og Warring: *Besættelsestiden*, s. 280.

68 Ibid., s. 261f.

69 Se även John T. Lauridsen: "Opgør og udrensning. De danske nazister efter befrielsen i 1945". *Den jyske historiker* 71 1995, s. 59–85.

70 *Billedbladet*, 8/5, 15/5 samt 29/5 1945.

71 Ibid., 8/5 1945: "Den ukendte Valplads".

72 Ibid., 29/5: "En Sorgens Minde-Serie".

riets högre mening: "Men de, der døde for at ryste det tyske, knugende Aag af Danmarks tyngede Skuldre, døde ikke forgæves."⁷³

Den 29 augusti 1945 organiserades en storslagen minnes- och begravningsceremoni i Ryvangen. 106 av de allt som 202 danskar som ockupationsmakten hade avrättat och grävt ned på platsen blev nu jordfästa på nytt i flagginsvepta kistor. Ceremonin backades upp med en nationell flaggdag och fick stor uppmärksamhet i medierna. Representanter för regeringen, motståndsrörelsen och de anhöriga lade ned kransar och höll tal till sina saknade som direktsändes i radion och återgavs i dagspressen.⁷⁴ Köpenhamns biskop höll en flammande likpredikan som med en inbäddad hänvisning till *Slumrer sødt i Slesvigs jord* hyllade det spillda offerblodet:

De fik den skønneste Død – Døden for Fædrelandet. Deres Hjerterblod randt i Danmarks Jord som et Offer for Danmarks Frihed. Nu tager Mor Danmark sine Sønner til sit Hjerter i Gravens Fred.⁷⁵

Den bibliska berättelsen om det renande sonoffret förstärktes här med 1800-talets nationalromantiska begreppsapparat. Särskilt notabel är personifikationen av nationalstaten, *Mor Danmark* – en kvinnlig pendang till det maskulina *Fædrelandet* som hade vunnit utbredning i tiden kring de slesvig-holsteinska krigen.⁷⁶ Det sjöngs också *fædrelandssange* från nationalromantikens gyllene era, och mineshögtiden avslutades med *Altid frejdig når du går* samt den nyskrivna *Danmarks Frihedssang (En vinter lang og mørk og hård)*.

Berättelsen om den patriotiska offerdöden blev nu allestädes närvarande i det offentliga rummet. Nästan alla danska städer och större samhällen fick minneslundar, femtemajstenar och andra monument som hyllade de omkomna motståndskämparna som nationalhjältar, vilket Bryld och Warring framhäver i sin undersökning. Och jämfört med andra europeiska länder var det dominerande estetiska uttrycket alltså både heroiserande och högtidligt nationalistiskt.⁷⁷ Många av monumenten hade inskriptionen "Faldet for Fædrelandet", ofta supplerat med citat ur de omförmälda fosterlandssångerna, i första hand stroferna "Kæmp for alt hvad du har kært, dø om så det gælder" och "Guds fred med vore døde, i Danmarks Rosengård".⁷⁸

Hyllningarna av motståndsrörelsen och den patriotiska offerdöden genomsytrade även populärkulturen i Danmark. Redan innan befrielsen hade det börjat utkomma så kallade sabotageromaner om kända motståndskämpar som riskade

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Se även Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, 297f.

⁷⁵ Citerat i *Politiken*, 30/8 1945: "Danmarks gribende afsked med Frihedskampens faldne".

⁷⁶ Se Adriansen: *Symboler*, s. 454ff.

⁷⁷ Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, s. 260ff.

⁷⁸ Ibid., s. 264-280.

livet för Danmarks befrielse, och under senhösten/vintern 1945 var det premiär för de första danska motståndsfilmerna: *Den usynlige Hær* (6/10) och *De røde Enge* (26/12). Den sistnämnda hade kvinotjusaren Poul Reichardts i huvudrollen som motståndsmannen Michael Lans, och även om hjälten överlever i filmen är döden för fäderneslandet ett viktigt tema. I en nyckelsscen ställs Lans inför frågan om eftervärlden kommer att tacka motståndsrörelsen, vilket ger anledning till en kortare filosofisk reflexion:

Nej, men jeg er også en dårlig patriot. Hver gang en af os dør, tvivler jeg på om det hele er ofret værd. Døden er jo total, uden håb. Når vi engang skal samles efter krigen for at feste til fredens ære, så må vi være blevet forbandet hårdkogte hvis vi ikke kom til at tænke på alle de andre, alle dem som ikke kom med. Der er jo egentlig dem, der arrangerer festen så glimrende for os.⁷⁹

På detta svarar gruppens ledare: "Jamen de får jo en værdig død, de bli'r jo helte!" – en förutsägelse som infrias i slutet av filmen då Lans vän och vapenbroder Dreyer ställs inför exekutionspatrullen i Ryvangen. Den dödsdömde frihetskämpen möter sitt öde med ett upphöjt lugn som bjärt kontrasterar mot det ynkliga slut som istället tillfaller filmens *stikker* (hulkande, bedjande, krälände). Som ett svar på huvudpersonens uttryckliga dödsångest bygger filmen alltså upp en mening åt *offret* genom visualiseringen av en heroisk hädanfärd. Och i pressen blev *De røde Enge* faktiskt mottagen som ett slags gravskrift över motståndskampens fallna. Två talande exempel är *Berlingske Tidende*, "En ægte og betagende Skildring af de Unge, som reddede Danmark",⁸⁰ och *Socialdemokraten*: "De røde Enge – Anden Juledags Bidrag til dansk Filmindustri Mindelund over danske Sabotører."⁸¹

Enligt Benedict Anderson finns det en föreställning om moralisk renhet kopplad till döden för nationen och hemlandet. Att dö för en förening eller ett politiskt parti har aldrig haft samma upphöjda status, då dessa baseras på frivilligt medlemskap och är kopplade till olika former av särintressen. Nationen föreställs däremot som något givet och naturligt, placerat över särintresset och den fria viljan. Ett dödsfall eller en liknande offerhandling som kan relateras till nationens namn får sålunda karaktären av något ödesbestämt och moraliskt oantastligt.⁸² Berät-

79 Jag har studerat den DVD-version av *De røde Enge* som Scanbox Entertainment har utgivit i samarbete med ASA Film. Därutöver har jag konsulterat det originalmanuskript som förvaras på Det danske Filminstitut: *De røde Enge: Drejebog ved Lech Fischer efter Ole Juuls Roman af Samme navn*, DTO 64/b.

80 *Berlingske Tidende*, 27/12 1945. Recensenten var översvallande positiv, liksom de flesta av sina kollegor, och utformade sin text till en hyllning av den idealistiska och offervilliga danska ungdomen – "en ungdom, som ikke blot er rede til bombastisk handling, men som handler ledet af haab og trang til at realisere idealer."

81 *Socialdemokraten*, 27/12 1945.

82 Andersson: *Imagined*, s. 144. Besynnerligt nog drar Andersson inga paralleller till det religiösa martyriet, men det gör å andra sidan Kantorowicz och Mosse i sina anförda arbeten om

telsen om den patriotiska offerdöden utgjorde därför ett utmärkt utgångsläge för smidandet av nya nationella myter och berättelser – något som den förödmjukade danska nationalstaten var i stort behov av efter 4-5 maj 1945. Många danska historiker har visat hur den så kallade konsensusmyten blev det dominerande ramverket för efterkrigstidens berättelser om Danmark under ockupationstiden.⁸³ Myten lade vikt på den nationella enigheten – mellan myndigheter, motståndsrörelse och befolkning i stort – i den gemensamma överlevnadskampen mot nazismen och tyskarna. Martyrkulten var en viktig komponent i denna nya nationella ursprungsmyt, då den skapade en form av retroaktiv förbindelse mellan "frihedskampen", de överlevande och Danmark som idé och överordnad gemenskap.⁸⁴ I hyllningarna av de döda och den offervilliga ungdomen – "de unge, som reddede Danmark" – kunde vanliga danskar, politiker och myndighetspersoner sluta sig samman och känna närhet till nationen i dess delvis transcendent och religiösa existensform. Den gemensamma respekten för de döda landsmännen kunde också fungera som ett incitament till att begrava gamla konflikter och oföretter. Blicken riktades istället framåt, mot den framtid som martyrerna hade tillförsäkrat nationen: "De ofrede deres Liv, for at vi skulde leve" och "[de] gav sig selv, for at Danmark og Danskerne kunde leve i Frihed" är varianter på ett uttryckssätt som var vanligt i medierna under sommaren och hösten 1945.⁸⁵

Efterkrigstidens martyrkult hade även betydelse för Danmarks internationella renommé. Dödsoffren bevisade nämligen på ett handgripligt sätt att det hade förekommit ett antinazistiskt motstånd under ockupationstiden, trots den kontroversiella samarbetspolitiken. Denna aspekt av den patriotiska offerdöden kan exemplifieras med en recension av *De røde Enge* i den kommunistiska *Land og Folk*. Tidningen – som hade en bakgrund i den underjordiska motståndspresen – var ytterst tillfreds med dramatiseringen av motståndskampen och betonade att det var "en Film, som vi virkelig kan være bekendt at vise udenfor Danmarks Grænser. En Film, der kan fortælle andre Nationer lidt om Kampen og dens Vilkaar herhjemme."⁸⁶ Således framstår det helt och fullt logiskt att *De røde Enge* representerade Danmark vid den återuppväckta filmfestivalen i Cannes, där den hösten 1946 vann det stora jurypriset.⁸⁷

Men det var inte alla danskar som accepterade martyrkultens premisser. I en radiointervju i augusti 1945 fördömde den socialdemokratiske riksdagspo-

---

"pro patria mori" och *the Myth of the War Experience*.

83 Østergård: *Swords*, s. 36.

84 Se även Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, s. 289.

85 Det första citatet är saxat ur *Politiken*, 30/8 1945: "Danmarks gribende Afsked med Frihedskampens Faldne"; det andra från *Berlingske Tidende*, 30/8 1945: "Danmarks store Mindedag for dem, der ofrede Livet".

86 *Land og Folk*, 27/12 1945: "Filmen om Modstandskampen og dens Vilkaar".

87 Se posten om *De røde Enge* i *International Movie Database*: <http://www.imdb.com/title/tt0038043/> (28/8 2012.)

litikern Hartig Frisch de så kallade *stikkerlikvideringerne* som regelrätta mord och beklagade att det hade skett en "ulykkelig Forraaelse" av dansk mentalitet under ockupationstiden. Några dagar senare tillade han i en tidningsintervju: "Det var slet ikke denne Mordserie, der sikrede Danmarks Frihed".⁸⁸ Kommentarna väckte ett offentligt ramaskri och Frisch blev föremål för hätska anklagelser i alltifrån *Land og Folk* till högkonservativa *Nationaltidende*. Berättelsen om den patriotiska offerdöden stod i centrum för skandalen. Genom att offentligt uttrycka tvivel om det heoriska i motståndskampen – ja, ifrågasätta om den överhuvudtaget hade varit meningsfull – hade Frisch lyckats underminera den moraliska renhet som berättelsen krävde för att fungera som gemensamhetsskapande nationalmyt. Därför blev han också utträngd ur det offentliga rummet.⁸⁹ Då Frisch hade gjort sig känd som passionerad antinazist var det svårt att utmåla honom som landsförrädare, men i många medier förvandlades han till själva sinnebildens av ett passivt och opatriotiskt medborgarskap. I *Land og Folk* kunde man läsa att den akademiskt lagde socialdemokraten hade ägnat ockupationstiden åt "det i hans Øjne mindre farefulde Studium af den græske Oldtid". Han hade njutit frukterna av "andres Indsats, Offervilje og Mod", men själv hade han inte ens "ofret sit Skæg".⁹⁰

Det bör också påpekas att den patriotiska hjältedöden hade en explicit manlig könskodning. Under ockupationstiden hade detta varit särskilt framhåvt i de nazistiska medierna, där villigheten att offra livet för Danmark kopplades ihop med maskulina krigardygder och egenskaper såsom fysisk styrka, virilitet och ära.⁹¹ Efterkrigstidens retorik var mindre bombastisk, men berättelsen om martyriet var i huvudsak uppbyggd av maskulina uttryck som "danske mænd" och "fædrelandets sønner".⁹² Även i sammanhang där det ingick kvinnliga motståndskämpar bland de hedrade var språkbruket i maskulinum. Exempelvis var det en kvinna bland de 106 återbegravda "patrioterne" i Ryvangen, ändå dominerades begravningstalen likaväl som medierapporteringen av könsspecifika formuleringar som "et sidste Farvel til de Mænd der gav deres Liv for at bevare vores Lands Frihed".⁹³

Könskodningen av martyriet bör delvis betraktas i ljuset av de köns- och familjekonservativa tendenser som präglade europeisk politik och samhällsdebatt

88 *Politiken*, 28/8 1945: "Hartvig Frish udtaler sig skarpt imod Stikker-Likvideringerne".

89 Bundgård Christensen, Lund, Wium Olesen & Sørensen: *Besat*, s. 686.

90 *Land og Folk*, 30/8 1945: "Dødsklodderne kimer igen".

91 Se det ovan anförda minnesreportaget i *Jul i Norden* 1942: "Paa Vagt for Danmark", s. 4-17.

92 Könskodningen i krigsminneskulturen noteras även av Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, s. 290f.

93 Citat från *Politiken*, 29/8 1945: "Hele Danmark mindes Frihedskampens Faldne". Den enda talaren i Ryvangen som explicit hyllade den kvinnliga motståndskampen ("disse danske Mænds og denne danske Kvindes Arbejde og Død") var intressant nog Valborg Hammerich, som också var den enda kvinnan i talarstolen.

i perioden omedelbart efter andra världskriget.⁹⁴ Men det manliga låg också in-
 kapslat i själva begreppsapparaten. Det centrala begreppet *fædreland* – *patria* –
 hade starka historiska kopplingar till militären och den europeiska fursterollen,
 och de föreställda *fäderna* i fäderneslandet hade länge dominerats döda kungar
 och manliga krigare. Kvinnorna hade istället fått sekundära och inte sällan ano-
 nyma roller som personifikationer av hemmafronten och det som männen skulle
 försvara.⁹⁵ Dessa kvarlevor hängde med i efterkrigstidens martyrkult, dock kan
 kvinnorollen i denna föreställda gemenskap varken beskrivas som passiv eller
 anonym. Snarare föreställdes danskorna som ett slags nationella stödtrupper,
 baserade i hemmet men kopplade till martyriet genom att aktivt stödjade sina kämp-
 pande män. I *De røde Enge* spelas denna roll av filmhjältens fästmö Ruth, som
 utan att personligen involvera sig i kampen fungerar som hans förtroigna och
 emotionella drivkraft – ”Han sørger ikke for sin egen Skyld, men for den Kvin-
 de, han elsker”, som en av nyckelscenerna beskrivs i filmmanuskriptet.⁹⁶ Press-
 sen nickade igenkännande till Ruth, och *Berlingske Tidende* poängterade att ”ne-
 top saadan var mange av Modstandskampens Kvinder, der havde det tunge Job at
 side hjemme og vente.”⁹⁷

Kvinnornas huvudsakliga funktion i martyrkulten var således att förkroppps-
 liga och ge röst åt hemmafronten. Inga spelade denna roll så övertygande som
 änkor och de berövade mödrarna. Det var tradition att någon av ”de faldnes
 mødre” höll tal till vid minneshögtiderna i Ryvangen. I augusti 1945 fick mot-
 stånds kvinnan Valborg Hammerich äntra talarstolen i egenskap av moder till en
 dödad motståndsmann, och när den så kallade *Mindelunden* skulle invigas 1950
 fylldes funktionen av mamman till den avrättade Kim Maltke-Bruun. Bland de
 änkor som figurerade i mediernas minnesreportage fanns *kromuttern* på Hvid-
 stens kro, Gudrun Fiil – ”Hun blev bøjet, men lod sig ikke knuse”⁹⁸ – och *enke-
 oberstinden* Ragna Paludan-Müller. Den sistnämnda intervjuades i *Nationaltiden-
 de* i samband med minneshögtidigheterna 1950, och hon uttalade sig här om sin
 makes drivkrafter: ”Min Mand og jeg var gift i 34 Aar, og jeg vidste han elskede
 vore Børn og mig. Men før os kom naturligvis Fædreland og Ære.”⁹⁹ Alltså: famil-
 jekärleken var viktig, men kärleken till fäderneslandet slog högre – och ingen kär-
 lekshandling var högre och ädlare än den frivilliga offerdöden för Danmark.

94 För efterkrigstidens ”back-lash” i en europeisk kontext, se Mark Mazower: *Dark Continent. Europe's Twentieth Century*. New York: Vintage Books 2000 (1998), s. 268f.

95 Andreas Marklund: ”Bocken, räven och dygdiga damen. Könsmetaforer i svensk-dansk propa-
 ganda under Stora nordiska kriget”. *Historisk Tidsskrift* 2005:1, s. 97-104.

96 Originalmanuskript: *De røde Enge: Drejebog ved Lech Fischer efter Ole Juuls Roman af Samme
 Navn*, DTO 64/b, Det danske Filminstitut.

97 *Berlingske Tidende*, 27/12 1945: ”En ægte og betagende Skildring af De Unge, som reddede
 Danmark.”

98 *Billedbladet*, 29/5 1945: ”En Sorgens Minde-Serie”.

99 *Nationaltidende*, 5/5 1950: ”Jeg har aldrig tænkt på, at Tabet kunde være undgaaet”.

1950 var alltså året för den officiella invigningen av *Mindelunden* i Ryvangen, då Aksel Poulsens minnesskulptur över de fallna blev avtäckt i regeringens och kungafamiljens närvaro. Monumentet har en *pietà*-liknande komposition där nationen i form av en sörjande mor sitter med en fridfull död yngling i skötet. Som många historiker har noterat tidigare var detta ett monument som framhävde sorg och saknad snarare seger och heroiska bragder – något som faktiskt blev kritiserat i medierna.¹⁰⁰ Redan 1945 hade *Modstandsbevægelsens Kunstnerlige Udvalg* klagat i ett brev till regeringen att skulpturidén missade det centrala i berättelsen om de fallna, nämligen "at Døden her betød Bevægelsens og Folkets Sejr".¹⁰¹ Inte desto mindre utgjorde det nationella martyriet det centrala elementet i monumentet, accentuerat genom en inhuggen dikt av Kaj Munk: "Drenge I Drenge som døde, I tændte for Danmark i dybeste Nød, en lysende Morgenrøde." Trots att den militära heroismen var frånvarande blev dödsfallen inplacerade i en berättelse om patriotisk offerdöd genom kopplingen till hoppet och nationens framtid.

Detta pekar mot en viktig tendens i berättelsen om martyriet och offret för Danmark under 1950- och 1960-talen. Begrepp som *fædreland*, *blod* och *ære* to nades ned, och istället började offren att relateras till bredare och mer abstrakta ideal som frihet, rättvisa och mänsklighetens frigörelse. Statsminister Hans Hedtofts invigningstal i Ryvangen 1950 är symptomatiskt: "Vi er et Folk, der elsker Friheden og vil hævde vor nationale Ret, og vi står i evig Taknemligheds-Gæld til dem, der gik ud i forreste Linie i Kampen for vor Frihed og Ret!"¹⁰²

Frihetsbegreppet hade naturligtvis även ingått i martyrkulten under den tidigare efterkrigstiden, men då hade det i första hand handlat om återställandet av Danmarks nationella suveränitet. Vid tiden omkring högtidligheterna 1950 hade frihetsbegreppet utvidgats och fått nya internationella och ideologiska innebörder. *Socialdemokraten* skrev i en ledarkommentar att "frihedskampen" gick vidare som en kamp för "udvidelse af frihedens begreb, for en underbygning af demokratiet økonomisk, socialt og kulturelt."¹⁰³ I linje med detta framhöll tidningen att minnesceremonierna inte bara gällde "vore egne faldne" utan i lika hög grad "de millioner, hvis kampe og ofre gjorde ende på det nazistiske tyranni." Således lyftes motståndsrörelsens döda upp i ett bredare europeiskt sammanhang, i första hand definierat som ett USA-stöttat samarbete inom ramarna för "Atlantpagten" (NATO) och Marshallprogrammet.¹⁰⁴ Inplacerade i denna nya kontext bevisade martyrerne att Danmark hörde hemma i den "fria" (västliga) delen av världen, och att landet var redo att ta sitt "ansvar" som medlem av det nya moraliska världssamfundet. När statsminister Jens Otto Krag höll minnestal vid tjugårsju-

100 Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, s. 275f.

101 Citerat i Ibid. Se även Adriansen: *Erindringssteder*, s. 126.

102 Citerat i exempelvis *Berlingske Tidende*, 5/5 1950: "Vi staar i evig Taknemligheds-Gæld til dem, der gik ud i forreste Linie."

103 *Socialdemokraten*, 5/5 1950: "Fem år".

104 Ibid.

biléet 1965 refererade han följaktligen till FN och Danmarks ansträngningar för "at fremme fredens og udviklingens muligheder".¹⁰⁵

Fred och frihed blev successivt allt viktigare i retoriken omkring minneshögtiderna, dock fanns det inte någon konsensus om hur begreppen skulle tolkas. Precis som *Socialdemokraten* skrev *Land og Folk* att frihetskampen gick vidare, men i den kommunistiska versionen handlade denna om "en stadigt voksende modstandsvilje mod den nye, den kolde, den amerikanske besættelse".¹⁰⁶ Genom dunkelt hotfulla hänvisningar till "regnskabens dag" och "den endelige 5. maj – Danmarks egentlige befrielse" försökte tidningen appellera till den mer militanta och aktivistiska form av danskhed som nazisterna och motståndsrörelsen hade hyllat under ockupationstiden.

Den militanta tonen i *Land og Folk* var annars ganska sällsynt i berättelserna om de döda. Förvisso kunde nationalkonservativa medier utnyttja minneshögtiderna till att påminna om behovet av ett starkt försvar, men generellt var tendensen att martyrerna pacificerades och gjordes till exempel på överordnade frihetsvärderingar och civila medborgardygder.¹⁰⁷ Framställningen av ockupationstidens döda som "faldne krigere" fick i stigande grad konkurrens av en alternativ version där de i första hand framställdes som just precis offer – oskyldiga och i allt väsentligt icke-militära offer för nazismens terror. Koncentrationslägerfångar och andra civila dödsoffer blev gradvis allt viktigare vid sidan av motståndskämparna. 1950 invigdes *Den ukendte koncentrationslejrfangenes grav* i Köpenhamn, och i det invigningstal som flera av tidningarna refererade blev de döda lägerfångarna hyllade som martyrer – "I har lånt os jeres liv, vi står i gæld."¹⁰⁸ Flera inslag i den uppmärksammade ceremonin följde martyrkultens etablerade liturgi, bland annat sjöng man *Alltid frejdig når du går* – presenterad i *Socialdemokratens* referat som "den salme, der er blevet symbolet for frihedskampens døde."¹⁰⁹ Samtidigt betonade det omförmälda invigningstalet att lägerfångarna hade dött för något som var större än fosterlandet: "Måske udførte I en bedrift. Men I udsatte jer ikke bare for at dø for jeres land. I forsvarede menneskeheden mod en ondskab der truede hele verden."

Femton år senare, vid tjugoförårsjubiléet 1965, organiserades en återförening med över 1 000 överlevande koncentrationslägerfångar i *Frøslevlejren*. Begi-

105 Talet sändes på både radio och tv, tillsammans med de övriga festligheterna. Det refererades även i flera av tidningarna, även om det inte fick samma uppmärksamhet som tidigare. Se exempelvis *Berlingske Tidende*, 5/5 1965: "4. maj festene landet rundt".

106 *Land og Folk*, 5/5 1950: "Fem år efter".

107 Enligt Bryld och Warring fungerade de döda motståndskämparna som ett slags "stand-ins" för de danska soldater som inte var med i slutstriden mot Nazityskland, men detta tycks i första hand ha gällt den tidigare efterkrigstiden. Se Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, s. 286f.

108 Se exempelvis *Socialdemokraten*, 5/5 1950: "Da flammen tændtes ved Helligåndskirken".

109 Ibid.

venheten blev en *media event* och i tidningarna kunde man bland annat läsa hur Dannebrogen hissades över det tidigare koncentrationslägret – ”oven i købet på en ny flagstang”¹¹⁰ – och hur de församlade förenades i kramar och *fædrelands-sange*. Det berättades också om kransnedläggningarna i lägret, i åminnelse av såväl koncentrationslägrens döda som den lokale motståndsmannen Svend Paludan-Müller och den mördade svenska greven Folke Bernadotte – förknippad med både FN, Röda korset och de berömda ”vita bussarna”.¹¹¹

De civila dimensionerna av det patriotiska offret tecknades också upp i Frederik IX:s nyårstal. Under de första femton åren av kung Frederiks regeringstid stod offerbegreppet centralt i den kungliga retoriken, ofta kopplat till *genophbygning*-en efter kriget. Inför 1950 talade han om de ”store Opgaver” som danskarna hade att lösa: ”Det kræver Ofre, fra forskellige sider, men de Ofre er ikke for dyrt betalt, når det gælder Fædrelandets Ve og Vel.”¹¹² Två år senare hedrade han dödsoffren vid den så kallade Holmenkatastrofen – då bland annat elva brandmän förlorade livet – och framhävde deras minne som ett föredöme för befolkningen: ”Lad disse være et lysende Eksempel på Pligtfølelse og Uforfærdethed. Maatte disse Egenskaber altid findes i vort Folk”.¹¹³ Normen var emellertid att offerbegreppet tillämpades i en mer överförd bemärkelse, liksom att *fædrelandet* gav plats för modernare och mer civila begrepp som *fællesskab* och *samfund*. Dessutom fanns det en tydlig tendens att förbinda *offret* med Danmarks internationella ansvar. Kungen poängterade 1951 att ”vi” måste ”påtage os de Ofre og Afsavn, som Sikringen af Freden kræver”¹¹⁴ – med hänvisning till det danska medlemskapet i NATO. Och i samband med Kongokrisen i början av 1960-talet talade han om FN:s utsända som ett slags fredens martyrer:

Det betydningsfulde arbejde for fred og tryghed i verden, som udføres af De forende Nationer, led et smerteligt tab ved generalsekretær Dag Hammarskjölds død. Mange andre har i det svundne år sat livet til i FN's tjeneste. Gid disse ofre ikke må være bragt forgæves.¹¹⁵

Det är notabelt att svensken Dag Hammarskjöld var det enda dödsoffer som nämndes vid namn, medan övriga blev hedrade med ett svepande och nationslöst ”Mange andre”. Faktum är att flera danska soldater gick förlorade i FN-tjänst under de åren – i Kongo, Cypern och på Gazaremsan – men dessa dödsfall fick ingen

110 *Aktuelt*, 6/5 1965: ”1000 fanger igen i Frøslev-lejren”.

111 *Ibid.*

112 Radiosänt nyårstal som reciterades i sin helhet i samtliga större tidningar. Se exempelvis *Jyllandsposten*, 2/1 1950: ”Ryg mod Ryg kan vi naa et Resultat”.

113 Till exempel *Berlingske Tidende*, 2/1 1952: ”Kongen minder om, at Fællesskab giver Styrke”.

114 *Jyllandsposten*, 2/1 1951: ”Vi vil holde Haabet højt, selv om det ser mørkt ud”.

115 *Ibid.*, 2/1 1962: ”Et udvidet Fællesmarked vil faa stor betydning”.

särskild uppmärksamhet i de kungliga nyårstalen. Själva FN-arbetet var annars ett viktigt tema och det framhävdes explicit som en källa till stolthet, men soldatdöden var i allt väsentligt ett icke-ämne – och de fallna FN-soldaterna kom aldrig att användas som patriotiska föredömen.

Oviljan att heroisera de döda FN-soldaterna är betecknande för utvecklingen i de identitetsskapande berättelserna. Hammarsköldjs namn blev en del av gatubilden i Köpenhamn och flera andra städer, men de omkomna FN-soldaterna fick inget minnesmonument under hela efterkrigstiden.¹¹⁶ De passade helt enkelt inte in i den nya nationella självbilden. Precis som i Sverige började det danska FN-engagemanget att flätas ihop med en nyskandinavistisk metaberättelse där "Norden" framhävdes som en trygg och särdeles fredlig plats på jorden – utrustad med ett särskilt ansvar för världsfredens infinnande.¹¹⁷ FN-soldaterna figurerade ofta i populärpressen, men reportagen betonade det humanitära fredsuppdraget, bland annat genom återkommande formuleringar som "Frivillige fredsvogtere" och "På vagt for freden".¹¹⁸ En märgfull bildtext från *Billedbladet* 1964 kan exemplifiera framställningen: "Almindelig ophidselse præger grækere og tyrker. De danske FN-folk har bevaret roen og koldblodigheden. Det er deres chance for at bidrage til den fred, som grækere og tyrker officielt længes efter, men som de ikke drømmer om at stile mod."¹¹⁹ Exempler kan mångfaldigas, men poängen är att de nordiska FN-soldaterna föreställdes som ett slags fredens ambassadörer, medan kriget och det militära våldet projicerades på andra länder och befolkningsgrupper. Berättelsen om den patriotiska offerdöden – med dess militära och delvis krigsförhärlikande inslag – var svår att förena med detta nya fokus i det dansk-nordiska identitetsskapandet.

Överhuvudtaget är det tydligt att den patriotiska hjältedöden gradvis förlorade sin gemensamhetsskapande funktion. I den internationella forskningen om effekterna av andra världskriget betonas 1960-talet som ett avgörande decennium, då krigets "formative influence" över samhällsdebatten började avta.¹²⁰ Detta framstår i högsta grad relevant för synen på det nationella martyriet. Mellan 1960 och 1992 producerades det exempelvis inga nya danska biofilmer som he-

116 Adrianssen: *Erindringssteder*, s. 134ff.

117 För en kritisk granskning av det svenska fallet, se Bo Stråth: "Poverty, Neutrality and Welfare. Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden", i Bo Stråth: *Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*. Bryssel: Peter Lang 2000, s. 393ff.

118 Søren Hein Rasmussen: *Den kolde krigs billeder*. Köpenhamn: Gyldendal 2009, s. 262ff. Uttrycket "Frivillige fredsvogtere" användes som överskrift till ett reportage om FN-styrkan på Cypern i *Billedbladet*, 22/5 1964.

119 *Billedbladet*, 5/6 1964.

120 Frank Biess: "Introduction: Histories of the Aftermath", i Frank Biess & Robert G Moeller (red.): *Histories of the Aftermath. The Legacies of the Second World War in Europe*. New York/Oxford: Berghahn Books 2011, s.4.

roiserade "frihedskampens faldne".¹²¹ Periodens sista film på temat var *Frihedens pris*, som intressant nog baserades på utvalda avskedsbrev ur den omförmälda *De sidste timer*. Enligt filmprologen handlade den om "det vigtigste af alt – det enkelte menneskes stillingstagen til ret og uret, til livet og til døden", och liksom *Hvidsten Gruppen* 52 år senare slutade den med en avrättningsscen i Ryvangen.¹²² Filmen blev dock långt ifrån samma publikframgång som *Hvidsten Gruppen* och *De røde Enge*, och den veneration som hade präglat mottagandet av den senare var i stort sett frånvarande 1960. Till och med en gammal motståndstidning som *Land og Folk* – som hyllade ambitionen att "skabe et monument over denne frihedskamp, og den ungdom, som satte livet ind" – konkluderade att "Det velmente rækker ikke til."¹²³

De växande svårigheterna att nå ut till ungdomen blev ett viktigt nytt tema i medierapporteringen omkring krigsminneshögtiderna. "Ingen begivenhed sætter så skarpt et skel mellem generationer som en krig, og ingen krig har gjort det så tydeligt som 2. verdenskrig", skrev *Information* i en ledare 1965.¹²⁴ Konstaterandet utvecklades till en melankolisk förutsägelse om ungdomens alienering från minnet av de fallna: "Med den trang til at mene det modsatte, som er ungdomens, må de store mindedage vække en vis form af irritation, der gradvis vil blive til ligegyldighed. Lad de døde begrave deres døde ..." ¹²⁵ Samma år lotsade *Ekstrabladet* två unga "stud. mag.'er" mellan olika minnesplatser i Köpenhamn. Nittonåriga Nanne Gravesen förklarade att hon gott kunde bli rörd av "lysene, faklerne", men att hon i grund och botten var skeptisk:

Jeg tror også, man går over gevind, når man vil tage hele den danske befolkning med, i kampen for frihed og alt det der ... Personlig har jeg aldrig haft eller oplevet nationalfølelse, og jeg har ikke oplevet besættelsestiden, derfor forekommer talerne den 4. maj mig intetsigende, hule og forlorne [...] ¹²⁶

Gravesen kan naturligtvis inte göras till talesperson för en hel generation, men det är tydligt att många av 1960-talets unga vuxna – som saknade direkta erfarenheter av okkupationen – hade svårt att relatera till den högstämnda martyrkulten. Istället för att inspirera till "nationalfølelse" började berättelsen om den patriotiska hjälte döden att ge upphov till fredsdemonstrationer och antiauktoritära protester. Redan 1965 bröt det in Vietnamdemonstranter under minnesce-

121 Morten Lunau: *Når dansk film fortæller historie. En komparativ analyse af historiske temaer og tolkninger i danske spillefilm omhandlende besættelsestiden*. Opublicerat kandidat-speciale vid Saxo Institutet: Afd. for historie, Köpenhamns universitet 2010, s. 55ff.

122 Ibid., s. 36f.

123 *Land og Folk*, 12/5 1960: "Ny dansk modstandsfilm".

124 *Information*, 5/5 1965: "Til de unge".

125 Ibid. De tre punkterna är inte tillagda av mig, utan ingår i citatet.

126 *Ekstrabladet*, 5/5 1965: "4-maj-festen hul og forlorn".

remonierna i huvudstaden, och vid det så kallade *Mindeankeret* i Nyhavn blev det slagsmål mellan fredsaktivister och en grupp äldre sjömän.¹²⁷

Förändringarna handlade delvis om att 1960-talets ungdom tolkade det omhuldade fredsbegreppet på ett mera pacifistiskt sätt än föräldragenerationen. Ofta fanns där också en koppling till den antiamerikanism som kännetecknade anti-Vietnamkrigsrörelsen och den "nya vänstern".¹²⁸ Den tacksamhet mot USA som låg inbakad i krigsminneskulturen kunde därför uppfattas som naiv och förljugen, i synnerhet som tv-skärmarna samtidigt fylldes med grafiska bilder av kriget i Vietnam.¹²⁹ Även könsdimensionen bör framhållas som en alienerande faktor. Berättelsen om den patriotiska offerdöden vilade på traditionella köns- och familjeideal, och i en tid av kvinnofrigörelse och antipatriarkala auktoritetsuppror bör detta ha bidragit till en kraftig minskning av dess integrativa funktioner.

Fyrtioårsjubiléet för befrielsen i maj 1985 blev ett traumatiskt ögonblick i dansk mediehistoria. Minneshögtiderna direktsändes i radio och tv med kommentarer av den legendariske radiomannen Gunnar "Nu" Hansen – som också hade varit en röst i etern under befrielsedagarna 1945. Omkring 25 000 människor samlades på Rådhusplatsen i Köpenhamn vid halvniotiden på kvällen den 4 maj 1985. *Frihedsbudskabet* från BBC spelades upp via högtalare och folkmassan stämde upp i *Danmarks Frihedssang*, men stämningen förändrades drastiskt till det sämre när den borgerliga statsministern Poul Schlüter anträdde talarstolen. Minnestelet överröstades av burop och protestsånger, och talarstolen blev bombarderad med improviserade projektiler som tomater, ägg och flaskor, varför Schlüter tvingades söka skydd bakom polisens plexiglassköldar. Exakt vilka som låg bakom angreppet är oklart. Medierna talade om en salig blandning av fredsdemonstranter, bz-aktivister, punkare och skinheads, medan regeringspartiet *Konservative* lade skulden på kommunistpartiet DKP.¹³⁰ Kommunistpartiets ordförande tog avstånd från själva våldshandlingarna, men samtidigt är det obestridligt att partiorganet *Land og Folk* hade dragit paralleller mellan ockupationstidens "heltemodige" motståndskamp och den samtida kampen mot "Schlüter-regeringens brutale klassepolitik" i sitt weekendnummer för den 4-5 maj 1985.¹³¹

Under dagarna som följde var medierna i chock. *Berlingske Tidende* talade om "Skammens aften" och beskrev händelseutvecklingen som en "ejendomme-

127 Nils Arne Sørensen: "En traditions etablering og forfald. Befrielsen fejret 1946-1985". *Den jyske historiker* 71 1995, s. 121.

128 Se Kim Salomon: *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*. Stockholm: Prisma 1996, s. 5ff.

129 Nils Arne Sørensen: "En traditions", s. 120f.

130 *Information*, 6/5 1985: "DKP står bag 4. maj-aktion".

131 *Land og Folk*, 4-5/5 1985: "Intet lært?"

lig, ganske udansk oplevelse”,¹³² medan kvällstidningen *BT* pryddes sin förstasida med ett i sammanhanget synnerligen kraftfullt fördömande: ”Schlüter: Det er rene nazi-metoder”.¹³³ Många kommentatorer drog referenser till *de faldne*, som menades ha blivit vanärade av köpenhamnarnas fasoner. Ett exempel är ledarkommentaren i *BT*: ”Poul Schlüter fik måske et æg på frakken, men det var ikke ham, demonstranterne ramte. Hånen ramte de mennesker, som døde eller som blev invalideret i kampen for, at Danmark kunne forblive frit.”¹³⁴ Respekten för *de faldne* kunde alltså fortfarande åberopas som argument i den offentliga debatten, men händelserna på Rådhuspladsen visar samtidigt att martyrkulten från den tidiga efterkrigstiden hade förlorat sin kraft att samla nationen.

DE FALLNAS ÅTERINTÅG I BERÄTTELSENA OM DANMARK

Efter millenieskiftet har berättelsen om den patriotiska offerdöden åter börjat inta en framskjuten plats i definitionerna av Danmark och det danska. De tydligaste uttrycken är flaggdagen ”for Danmarks udsendte” som infördes 2009 samt det nyinvigda minnesmonumentet över ”Danmarks internationale indsats” (2011). Bägge bygger vidare på efterkrigstidens berättelser om Danmarks internationella ansvar, men till skillnad från tidigare är åminnelsen av de fallna ett viktigt narrativt element. Exempelvis har minnesmonumentet ett särskilt minnesrum där namnen på 107 danskar som stupat i utlandstjänst sedan 1948 står inhuggna. I samband med invigningsceremonierna höll Folketingets *formand* ett tal på Christiansborgs slottsplats där han refererade till monumentet som minnesmärke för de fallna och betonade dess betydelse som nationell samlingspunkt: ”Mindet for vore faldne har nu fået den rette plads på Kastellet ved indvielsen af Monumentet for Danmarks Internationale Indsats. Vi har vist, at vi står sammen – som nation – og værner om mindet om vore faldne.”¹³⁵

Striden och döden under de internationella operationerna har således integrerats i den officiella danska självbilden. Våra dagars berättelse om den patriotiska offerdöden skiljer sig dock på viktiga områden från de versioner som formulerades i tiden omkring andra världskriget. Förutom att *offret* på ett tydligare sätt än förr är relaterat till en internationell eller *global* kontext – och kampen för demokrati och mänskliga rättigheter – bör det framhållas att retoriken saknar dödsförhålligande formuleringar à la ”den skønneste død” eller lovprisningar av det spillda offerblodet. Martyrdöden framställs alltså inte som något eftersträvarsvärt i sig själv.

132 *Berlingske Tidende*, 5/5 1985: ”Skammens aften”.

133 *BT*, 6/5 1985, citat på förstasidan.

134 *BT*, 6/5 1985: ”En skamplet”.

135 ”Folketingets formands tale på Christiansborg Slotsplads på flagdagen den 5. september 2011”: <http://www.ft.dk> (27/9 2012.)

De maskulina dimensionerna är inte heller lika dominerande som förr. Förvisso har soldatkulturen fortfarande en manlig slagsida, men i 2000-talets version av den patriotiska offerdöden är kvinnorna inkluderade bland de fallna och stridande. Minnestalen är idag noga med att framhäva bägge könens andel i uppoffringarna, till exempel i drottning Margrethe II:s tal vid invigningen av det nya minnesmonumentet: "Det er navnene på mænd og kvinder, der betalte den højeste pris, nemlig med deres liv. De har alle ydet en indsats, som ikke kan gøres op i kroner og øre."¹³⁶

Offerdödens återkomst i det nationella identitetsskapandet ska betraktas i ljuset av den större kursomläggning som har genomförts inom Danmarks utrikes- och säkerhetspolitik efter kalla krigets avslutning. Som en konsekvens av denna "aktivistiske udenrigspolitik" – som bland annat syftar till att göra Danmark mera synligt i internationella konfliktområden – har ett stigande antal danskar blivit utsatta för livsfara och tvingats betala det som i kransnedläggningsretoriken kallas "den højeste pris".¹³⁷ Flera danska soldater omkom under 1990-talet på Balkan, men det var i synnerhet efter inträdet i Afghanistankonflikten 2002 som Danmarks militära *body count* började stiga. Bilder av flagginsvepta kistor blev allt vanligare i medierna och i våra dagar har soldatdöden blivit ett centralt men också ytterst ömtåligt tema i det offentliga samtalet.¹³⁸

En viktig dimension i den nya minneskultur som skapats i kölvattnet på "den aktivistiske udenrigspolitik" är att ge tröst åt anhöriga och hemvändande krigsveteraner genom att inplacera dödsfallen i ett meningsskapande sammanhang. På Danmarks nya flaggdag den 5 september har det sedan 2009 hållits särskilda minnesgudstjänster för *de faldne* i Holmens Kirke. Här ges döden för nationen form och innehåll genom predikningar, tal och sånger, bland annat den numera kanoniserade *Altid frejdig når du går*. Såväl kungafamiljen som statsministern är närvarande vid högtiderna, tillsammans med de stupades anhöriga och kollegor från försvarsmakten samt journalister från de stora danska mediebolagen. Vid minnesceremonin 2011 tackade statsminister Lars Løkke Rasmussen "vore udsendte" för deras osjälviska kamp för "vores fælles værdier", i synnerhet de "mænd og kvinder, der har mistet livet i deres indsats for Danmark."¹³⁹ Vid den första högtiden 2009 blev namnen på de 91 danskar som stupat i utlandet sedan 1956 dessutom upplästa från predikstolen. DR och TV2 har bevakat fenomenet

136 Citerat i bland annat Ritzaus telegram: "Dronningen indvier soldatermonument": <http://www.information.dk/telegram/278106>. (27/9 2012.)

137 Ole L. Frantzen, Michael H. Clemmensen & Thomas Wegener Friis: *Danmarks krigshistorie 2 1814-2008*. Köpenhamn: Gads Bogforlag 2010, s. 370ff.

138 Till exempel Lars Halskov & Jacob Svendsen: *Et land i krig. Hvordan Danmark blev krigsførende – og politikere og generaler famlede i blinde*. Köpenhamn: Politikens Forlag 2012, s. 486f.

139 "Mindegudstjeneste, Holmens Kirke": <http://www.dr.dk/P1/Radiogudstjenesten/udsendelser/2011/09/05151420.htm> (28/9 2012.)

med kommenterade utsändningar och extramaterial på internet såsom podcasts och filmklipp. Den 5 september 2009 lade TV2 exempelvis upp en enkel video på sin hemsida där man under rubriken "Hejs flaget for udsendte soldater" kunde klicka på Dannebrog och se en rullande lista med namnen på samtliga danskar som fallit i utlandstjänst sedan 1956.¹⁴⁰ Det har också utvecklats en inofficiell minneskultur på internet, där man bland annat kan tända virtuella ljus för *de faldne* och sända dem personliga avskedshälsningar.¹⁴¹ Berättelsen om den patriotiska offerdöden framstår i detta sammanhang som ett svar på akuta och ytterst konkreta psykologiska behov, och bör som sådant relateras till den nationella veteranpolitik som 2010 blev sjösatt av den borgerliga regeringen.

Även på ett bredare kulturhistoriskt plan har den aktivistiska utrikespolitiken bidragit till att återinföra kriget och döden i berättelserna om Danmark. En växande mängd böcker, reportage och filmproduktioner handlar om de utsända och deras erfarenheter av "kriget", bland annat den prisbelönta dokumentärfilmen *Armadillo* (2010). Två av de böcker som fått mycket uppmärksamhet är den journalistiska stridsskildringen *I morgen angriber vi igen* – om danskarna i den afghanska Helmandprovisen – samt den elegiska porträttsamlingen *De faldne*, som innehåller kortbiografier över 31 stupade danska soldater.¹⁴² Till samma tendens kan man också relatera det växande intresset för dansk krigs- och militärhistoria, både vad gäller facklitteratur, romaner, filmer och tv-program. Andra världskriget och motståndskampen står tydligt i fokus, men en av de absolut största boksuccéerna är journalisten Tom Buk-Sweintys trilogi om kriget 1864 – i skrivande stund föremål för en ambitiös filmatisering som enligt pressmaterialet ska bli Danmarks största och dyraste tv-serie någonsin.¹⁴³ Parallellt har motståndskampen gjort comeback på vita duken och vid sidan av succéfilmen om Hvidstensgruppen är det värt att framhålla *Flammen og Citronen* (2008): ett påkostat actiondrama om två av de mest legendariska danska motståndskämparna, bäge omkomna under dramatiska omständigheter i tiden innan Danmarks befrielse.

Renässansen för den patriotiska offerdöden bör emellertid också kopplas till en annan viktig tendens i samtiden. När kalla krigets bipolära världsordning krackelerade 1989–91 hamnade efterkrigstidens nationella identiteter i kris, exempelvis blev det vanskligt att upprätthålla myten om Norden som världspoli-

140 "Hejs flaget for udsendte soldater": <http://nyhederne.tv2.dk/article.php/id-24799054:hejs-flaget-for-udsendte-soldater.html> (28/9 2012.)

141 Till exempel "Minder og lys for de faldne soldater": <http://www.mindet.dk/node/118721>. (28/9 2012.)

142 Kim Hundevadt: *I morgen angriber vi igen – Danmarks krig i Afghanistan*, Köpenhamn: Jyllands-Postens Forlag 2008; Line Holm Nielsen et al, *De faldne – Sådan levede de. Sådan døde de*. Köpenhamn: Berlinske Media Forlag 2010.

143 "Slaget ved Dybbøl bliver søndagsserie": http://www.dr.dk/OmDR/Nyt_fra_DR/Nyt_fra_DR/2011/05/17143556.htm (1/10 2012.)

tikens "tredje väg".¹⁴⁴ En jakt efter nya identitetsskapande berättelser inleddes i samtliga europeiska länder och historien blev ett viktigt verktyg i processen.¹⁴⁵ I Danmark kom detta bland annat till uttryck i ett ökat intresse för minneshögtiderna över okkupationstidens *faldne* – folkligt, medialt och politiskt. Femtioårsjubileet 1995 blev en stark kontrast till den senare efterkrigstidens konfliktfyllda manifestationer.¹⁴⁶ Medierna rapporterade om en högstämnd folkfest där kransnedläggningar, tända ljus i fönstren, *Altid frejdig når du går* och andra traditionella inslag kombinerades med rockkonserter och lasershower.¹⁴⁷ Den ställföreträdande offerdöden stod i centrum för retoriken och drottningen höll ett bejublat minnestal där hon framhävde motståndskämparnas uppoffringar som livsnödvändiga för Danmarks nationella existens – "Uden deres offer var vi ikke her i dag".¹⁴⁸

Vid högtidligheterna 2005 riktades uppmärksamheten mot statsminister Anders Fogh Rasmussen som då stod i centrum för en häftig *historikerstreit* om hur minnet av andra världskriget skulle tolkas. Fogh Rasmussens hållning var att samlingsregeringen hade gjort sig skyldig till ett "politisk og moralisk svigt", medan han oförblommerat hyllade motståndsrörelsen för dess vilja att kämpa "på liv og død mod nazisterne".¹⁴⁹ Detta synsätt kom naturligtvis att prägla hans framträdanden i *Mindelunden*, och vid sextioårsjubileet 2005 citerade han bland annat ett avskedsbrev av motståndsmannen Kim Malthé-Bruun: "Jeg har vandret ad en vej, som jeg ikke har fortrudt. Jeg har aldrig svigtet, hvad der i mit hjerte slog. Og jeg synes nu, at jeg kan se en sammenhæng."¹⁵⁰

Många har tolkat Fogh Rasmussens inlägg som ett försök att legitimera den aktivistiska utikespolitiken, inklusive den förväntade stigningen av krigsrelaterade dödsfall.¹⁵¹ Detta kan inte avvisas som felaktigt, men heroiseringen av motståndskampen är ett bredare fenomen som också måste inplaceras i ett identitetshistoriskt sammanhang. Från detta perspektiv handlar det om att skapa berättelser som binder samman nationen och dess mänskliga beståndsdelar, i en tid då det nationella befinner sig under omförhandling. Och vi erinrar oss från avsnittet om andra världskriget – då den nationella identiteten likaledes var under press – att

144 Jenny Anderson & Mary Hilson: "Images of Sweden and the Nordic Countries", *Scandinavian Journal of History* 2009:3, s. 221ff.

145 Se till exempel Bo Stråth: "Introduction: Myth, Memory and History in the Construction of Community", i Bo Stråth: *Myth*, s. 42.

146 Se även Bryld & Warring: *Besættelsestiden*, s. 300ff.

147 Till exempel *Jyllandsposten*, 5/5 1995: "Folkevandring til Fredslys"; och *Politiken*, 5/5 1995: "Vi kneb en tåre".

148 Se *Politiken*, 6/5 1995: "Uden deres offer var vi ikke her i dag".

149 Citat från Anders Fogh Rasmussens berömda tal vid *Søværnets Officersskole* den 29 augusti 2003. Se "60 året for 29. August 1943". <http://www.statsministeriet.dk> (1/10 2012.)

150 Se "Statsminister Anders Fogh Rasmussens tale i Mindelunden 4. maj 2005", <http://www.statsministeriet.dk>. (1/10 2012.)

151 Se exempelvis historielektorn Palle Roslyng-Jensens kommentar i *Politiken*, 6/5 2005: "Irak på dagsordenen". För en något senare historisk analys, se Østergård, s. 40ff.

berättelsen om den patriotiska offerdöden kan ha en dubbel funktion, i det att nationen ger mening åt döden samtidigt som döden kan ge mening åt nationen.

Berättelsens återkomst i våra dagars Danmark kan således inte enbart förklaras med utrikespolitiska omprioriteringar och stridsoperationer i utlandet, utan fenomenet måste också förstås som en jakt på den överordnade nationella idé som *de faldne* föreställs ha offrat sig för. En jakt på den danska nationella kärnan. Denna jakt eller längtan kan exemplifieras med ett utdrag ur artikeln "En smuk dag i Danmark" som den konservativa debattören Claes Kastholm Hansen skrev i *Politiken* efter minneshögtiderna i maj 1995:

Jeg gik der og tænkte på, at Mindelunden er dog det smukkeste fælles mindested på jorden. Den er foranlediget af en krig, men den er intet krigsmindesmærke, og den er ikke skæmmet af svulstig nationalfølelse. Dens tone er ægthed og kærlighed til Danmark, og en erindring om, at nogle gange er der noget, der er vigtigere end livet.¹⁵²

Det återuppväckta intresset för fallna patrioter har således bidragit med nya dimensioner åt Danmark som föreställd gemenskap. Framförallt har *de faldne* – genom deras breda synlighet i nutidens komplexa medielandskap – fått en kvasireligiös dimension att återigen öppna sig i det offentliga samtalet om nationen. Oavsett om det konkreta fallet handlar om Hvidstensgruppen eller dödade soldater i Irak och Afghanistan, är den patriotiska offerdöden återigen en berättelse om nationell sammanhållning i respekt för de döda, samt tillika en berättelse om nationella värderingar som i vissa fall kan vara "viktigere end livet."

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Berättelsen om den patriotiska offerdöden är ett viktigt inslag i nationalismens och de nationella identiteternas historia, i Danmark liksom Europa i stort. Medborgare som har omkommit i krig och konflikter har regelmässigt blivit använda som identitetsskapande fokus i statsretorik, populärkultur och moderna massmedier. Genom framhävandet av dessa döda som nationens martyrer har nationalstaten renderats en kvasireligiös dimension där döda och levande föreställs förenade i en tidlös ödesgemenskap.

I Danmark har nationens martyrer i första hand levererats av de slesvig-holsteinska krigens och motståndskampen 1940-45. Dessa *faldne patrioter* har gradvis blivit införlivade i den nationalmytologiska standardreportoaren, återopade som en form av nationella ledstjärnor vid såväl minneshögtider och andra officiella ceremonier som i sånger, dikter, böcker och filmer – för att inte tala om dagspressen och etermedierna. I vår egen tid har det uppstått en ny generation martyrer i kölvattnet på *den aktivistiske udenrigspolitik*, i synnerhet efter engagemanget i krigets

152 *Politiken*, 6/5 1995: "En smuk dag i Danmark".

Afghanistan. Därutöver har de danskar som dött i utlandstjänst sedan 1948 fått en retroaktiv status som *faldne for Danmark* genom uppförandet av ett nationellt minnesmonument och introduktionen av en ny flaggdag. Den kvasireligiösa dimension som martyriet implicerar har härigenom fått en förnyad aktualitet, och kulten av *de faldne* som identitetsskapande fokus har funnit nya kanaler via digitala medier som Facebook-grupper och interaktiva minnessidor på Internet.

Men som studien visar är berättelsen om den patriotiska offerdöden föremål för en konstant förhandling. I ockupationstidens Danmark utkämpades det en närmast regelrätt kamp om martyriets mening. Samlingsregeringen och landets politiska etablissemang använde *de faldne fra. 9 april* – och andra som ”ofrede deres Liv som Fædrelandets værdige Sønner” – som en uppmaning till ro och nationell samling i respekt för nationens döda. Från detta perspektiv var danskheten och det nationella *offret* en fråga om att hålla samman och bita ihop under provningarna. Hjältefasoner, våldshandlingar och annat som kunde störa ockupationsmakten tog statspropagandan däremot avstånd ifrån. Nazimedier och motståndstidningar, å andra sidan, använde *de faldne* för att formulera en identitet där danskheten baserades på fysiskt mod och aktiv handling, allra helst våldshandlingar och offer i blod.

I den omedelbara efterkrigstiden utkristalliserades en martyrkult över *frihedskampens faldne* där även politiker och myndigheter tog aktiv del. Till skillnad ockupationstidens statliga propaganda var detta identitetsskapande i högsta grad baserat på ett förhålligande av striden och det konkreta blodsoffret. Det militanta elementet var emellertid tillbakablickande och fokuserade på den förbindelse som krigsminneskulturen etablerade mellan motståndskämparnas offerdöd och nationens pånyttfödelse, i ett mer eller mindre explicit religiöst språk. Denna efterkrigstidens martyrkult var inledningsvis präglad en stark nationell konsensus, även om det förekom skeptiska röster – och kommunistiska medier kunde använda minnet av *de faldne* som en hotfull uppmaning till fortsatt *frihedskamp*. Medieintresset falnade under de efterföljande decennierna och i statsretoriken började offerbegreppet åter att användas i en överförd snarare än fysisk bemärkelse, som metafor för ett aktivt och osjälviskt medborgarskap. Samtidigt tog fredsbegreppet allt tydligare plats i den officiella danska självbilden, tillsammans med de nyskandinavistiska berättelserna om Norden som ”den tredje vägen”. Berättelsen om den patriotiska offerdöden tonades ned i samhällsdebatt och populärkultur, och för den generation som blev vuxen under 1960-talet var *de faldne* inte längre något identitetsskapande fokus.

Således är det ytterst intressant att *de faldne* har vänt åter till berättelserna om Danmark i perioden efter Berlinmurens fall. En del av förklaringen är den utrikespolitiska kursändringen, eftersom landet åter har soldater i krig som dagligen utsätts för livsfara. Men lika väsentligt enligt denna artikel är den jakt efter nya identitetsskapande berättelser som har präglat Danmark liksom resten av Europa sedan kalla krigets slut. I denna jakt efter nya nationella hållpunkter

har *de faldne* åter fått en roll att spela som danskhetens "helgon och martyrer" – för att låna ett uttryck av George Mosse. Här är det viktigt att påminna om den dubbla samhällsfunktion som ligger i berättelsen om den patriotiska offerdöden. Individuella dödsfall kan förklaras och ges mening genom hänvisningar till det nationella, men samtidigt innebär berättelserna om döden – detta ultimativa existentiella mysterium – att nationen får ett högre, transcendent meningsinnehåll. Genom sånger, predikningar, filmer och böcker smids dödsoffren i nutidens utlandsmissioner ihop med en nationalmytologisk kedja av fallna hjältar som via *frihedskampen* slingrar sig tillbaka i tiden till Dybbøl, Isted Hede och långt bortom detta. Härigenom definieras Danmark och det danska, i en tid då det nationella är under intensiv omförhandling, liksom i åren omkring andra världskriget.

Avslutningsvis kan det vara intressant att reflektera över skillnaden mellan Danmark och Sverige i synen på den patriotiska offerdöden. Det danska fallet har många likheter med europeiska länder som Frankrike och Storbritannien, där krig och soldatdöd länge har varit grundläggande för de nationella myterna och berättelserna. Däremot skiljer sig danskheten i detta avseende från identitetsformeringen i Sverige – ett land som inte har varit i krig sedan 1814. Ämnet är föga utforskat i Sverige, men de fåtaliga studier som existerar ger vid handen att *döden för fäderneslandet* som patriotiskt ideal i modern tid har varit begränsat till militära och nationalkonservativa kretsar.¹⁵³ Å andra sidan hör det till den större bilden att den svenska staten historiskt sett var tidig med att använda den patriotiska offerdöden propagandistiskt, då stormaktstidens krigsmakt baserades på den skattebetalande allmogen och dess villighet att *offra* sig för den överordnade krigsansträngningen.¹⁵⁴ Hur detta långsiktigt har inverkat på svenskheten är ett empiriskt spørsmål som inte kan besvaras här, men förhållandet till död i krig och konflikter är en infallsvinkel som tycks kunna kasta ett förklarande ljus över de delvis olikartade utvecklingslinjer som det nationella identitetsskapandet i Norden har följt i modern tid.

ANDREAS MARKLUND

PH.D.

FORSKNINGSKOORDINATOR VED POST & TELE-MUSEET, KØBENHAVN

VAR 2009-20012 CARLSBERGSTIPENDIAT VED DET NATIONAL-

HISTORISKE MUSEUM PÅ FREDERIKSBORG SLOT, HILLERØD

EMAIL: AM@PTT-MUSEUM.DK

153 Se Fredrik Eriksson, Piotr Wawrzeniuk & Johan Eellend: "Döden i militära minnen och myter i Östersjöområdet, efter det stora kriget fram till 1939". (Svensk) *Historisk Tidskrift* 2011:3, s. 572ff.

154 Marklund: "Manly".

ABSTRACT PÅ DANSK

Fortællingen om den patriotiske offerdød er et vigtigt element i formningen af nationale identiteter og fællesskaber. Borgere omkommet i krig og konflikter, er i statspropaganda, populærkultur og moderne massemedier, blevet brugt som nationale forebilleder og martyrer. I det danske tilfælde, er det primært 1800-tallets slesvigske krige og modstandskampen i 1940-45, der har leveret nationens martyrer. Disse *faldne patrioter* er en integreret del af Danmarks nationalmytologiske repertoire, hyldet ved mindehøjtider og andre statsceremonier, men også i sange, film, bøger och blade. Den offentlige interesse for faldne patrioter mindskede successivt fra 1960'erne, men fortællingen om den patriotiske offerdød oplever en renæssance i vore dages Danmark, i det at landets engagement i Afghanistan og internationale konfliktzoner har resulteret i en ny generation af martyrer. Fortællingen om den patriotiske offerdød har en dobbelt funktion i samfundet. Individuelle dødsfald kan forklares og gives mening gennem henvisninger til det nationale, men samtidig indebærer fortællingerne om døden, at nationen i sin tur gives en højere, transcendent betydning.

DIE FOR DENMARK

THE NARRATIVE OF PATRIOTIC SACRIFICE IN DANISH PUBLIC DISCOURSE,
1940-2012

The narrative of patriotic sacrifice is a significant element in the formation of national community and identity. Citizens who have perished in wars and conflicts have been utilized as role-models and national martyrs in state propaganda, popular culture and modern mass media. The martyrs of the modern Danish nation-state have chiefly been delivered by the 19th century Schleswig wars and the resistance struggle in 1940-45. These *fallen patriots* are integrated features of the Danish national repertoire, invoked in memorials and other kinds of state ceremonial, but also in songs, films and national newspapers. The public interest in fallen patriots started to dwindle by the 1960s, yet the narrative of patriotic sacrifice has experienced a renaissance in present day Denmark, as the country's engagement in Afghanistan and other conflict-zones has resulted in a new generation of martyrs. The narrative of patriotic sacrifice fulfills a double function in society. Firstly, individual deaths are given a higher meaning through references to the greater good of the nation. At the same time, however, the narratives about death serve to strengthen the nation, by infusing it with a higher, transcendental meaning.